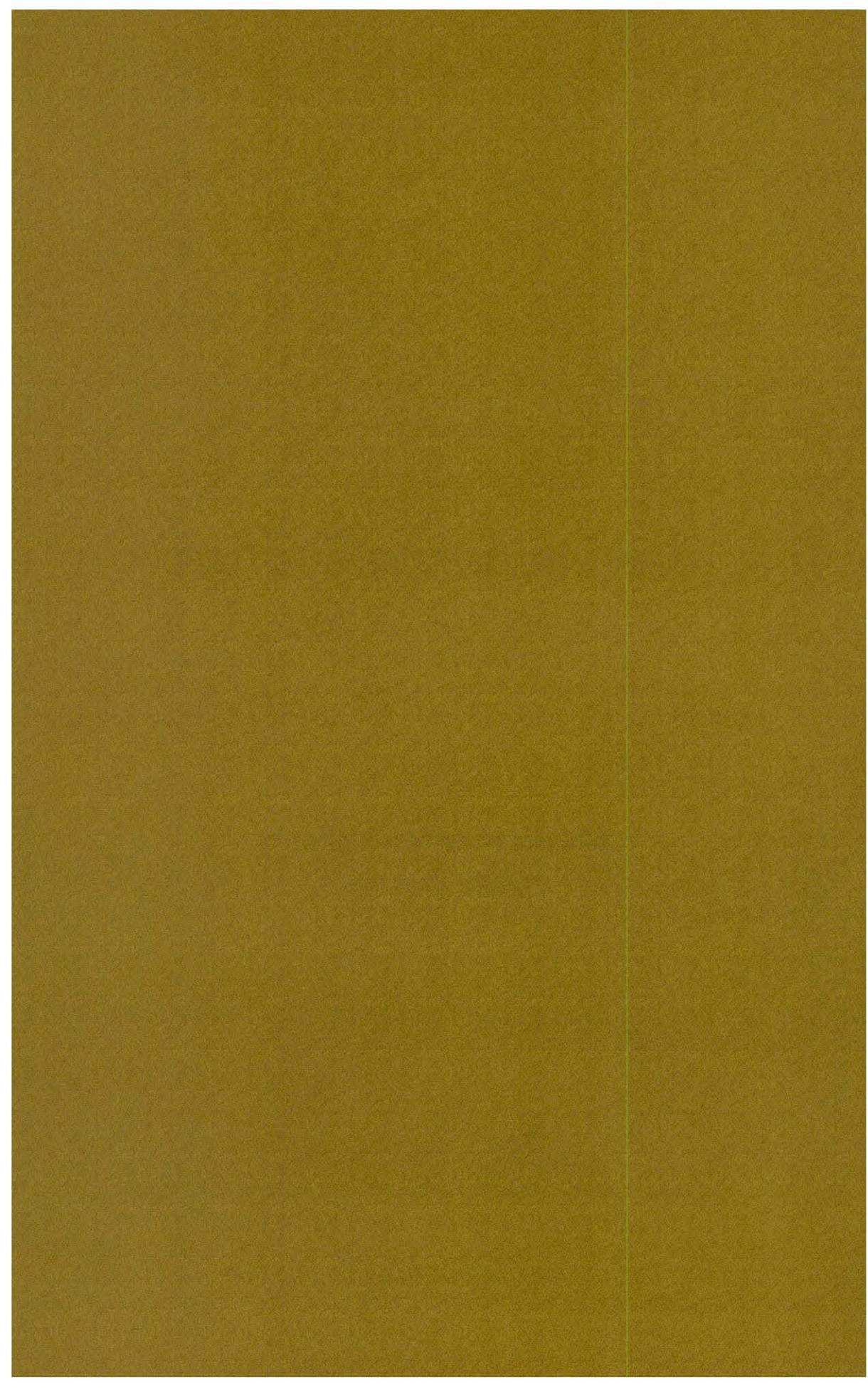

นพรัชบรมราชจักรีวงศ์

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
ในโอกาสครบ ๒๓๔ ปี แห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ราชสดุดี นพรัชบรมราชจักรีวงศ์

โคลง ๔ สุภาพ

อยู่เย็นเป็นสุขเปื่อง	พระบารมี
บุญศักดิ์วงศ์จักรี	เกริกฟ้า
กษัตริย์ประเสริฐศรี	สยามรัฐ
พระเดชพระคุณอุ้นหล้า	แหล่งด้าวแดนทอง
ทรงครองปองราชฎ์ปลื้ม	เปรมสมัย
ธ เทิดธรรมทวีไทย	ถิ่นแคว้น
นพรัชพิลาสพีไล	ภิรมย์เลิศ
เป็นมิ่งมงคลมั่น	ทิพย์คุ้มครองสมาน
พนมมาลย์พานพุ่มพร้อม	พลีถวาย
แทบฝ่าธุลีภุสายุ	สรรพแล้ว
จงรักภักดีหมาย	มโนรถ
ภูมิแผ่นดินถิ่นแก้ว	กราบเกล้ากตัญญู
เชิดชูบุชิตเกล้า	รัชกาล
สุจริตจิตอธิษฐาน	อธิปไตย
ราชฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ประสาน	โสมนัส
ไทยทั่วแดนไทยให้	ผ่านพ้นภัยผอง ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

(นายบุญเดือน ศรีวรรณ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ กรมศิลปากร ประพันธ์)

คำปรารภ

นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และพระราชทานนามพระนครว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร มหินทรายุทธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิตย์ สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาตราบจนถึงปัจจุบัน มีพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์เสด็จขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์สืบต่อมา ๙ รัชกาล เป็นเวลายาวนาน ๒๓๔ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๙ พลกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่างมีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมาภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อความกินดีอยู่ดีของเหล่าอาณาประชาราษฎร์ และความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชาติบ้านเมือง

รัฐบาลมีความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ในการปกป้องสถาบันหลักของชาติ ประกอบด้วย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักในการสร้างชาติและศูนย์รวมจิตใจ ความรัก ความสามัคคีของคนในชาติ พระราชกรณียกิจนานัปการของทุกพระองค์ ล้วนมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชนอันเป็นรากฐานสำคัญให้ประเทศชาติมีความเจริญอย่างมั่นคงและยั่งยืน ในวาระนี้ รัฐบาลได้มอบหมายให้กระทรวงวัฒนธรรมจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาล แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในโอกาสครบ ๒๓๔ ปี แห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๕๙ เรื่อง “นพรีชบรมราชจักรีวงศ์” เพื่อถวายเป็นความจงรักภักดีและแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ของพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทุกพระองค์ ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ ประชาชน และบรรพชนพุทธศาสนิกชนเป็นอเนกอนันต์ รวมทั้งเพื่อเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถอันล้ำเลิศของพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ให้เป็นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทย เพื่อให้คนไทยรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติและสำนึกเทิดทูน ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่เป็นสถาบันหลักคู่ชาติไทยตลอดไป

พลเอก

(ประยูรท์ จันทโรชา)

นายกรัฐมนตรี

คำนำ

ราชอาณาจักรไทยมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ปรากฏหลักฐานก่อนการสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ยิ่งความภาคภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีของคนไทยและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง สืบมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ นับแต่นั้นมา มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ มาเป็นลำดับ トラบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในปัจจุบัน

ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ตลอดระยะเวลา ๒๓๔ ปี แห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนั้น พระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาล ทรงครองสิริราชสมบัติ และสร้างสรรค์สิ่งดีงามไว้แก่แผ่นดิน ทรงทุ่มเทกำลังพระวรกายและกำลังพระสติปัญญา ประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ อันก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ อย่างอนเอนอนันต์ เป็นผลให้ชาติบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาชาติ อารยประเทศ จนสามารถธำรงรักษาเอกราชอย่างสง่างามมาจนถึงทุกวันนี้

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและแสดงถึงความจงรักภักดี รัฐบาลได้มอบให้กระทรวงวัฒนธรรมดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติฯ เรื่อง “นพรีชบรมราชจักรีวงศ์” เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณพระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาล แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ให้ปรากฏแผ่ไพศาล ตลอดทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชน ในสถานศึกษาทั่วราชอาณาจักร เพื่อจะได้เกิดความรักและหวงแหนประเทศชาติ ก่อให้เกิดพลังร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป

(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

คำแถลง

ในโอกาสครบ ๒๓๔ ปีแห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๙ ทางราชการกำหนดให้เป็น “วันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์” นับเป็นวาระอันพิเศษยิ่งที่พสกนิกรชาวไทยจะได้ร่วมกันแสดงกตเวทิตาธรรมสมัครสมานเพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเป็นอเนกประการด้วยพระวิริยอุตสาหะอย่างยิ่งไว้แก่แผ่นดินสืบมาตราบจนถึงทุกวันนี้

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและแสดงถึงความจงรักภักดี กระทรวงวัฒนธรรมได้มอบหมายให้กรมศิลปากร จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติฯ เรื่อง “นพรีชบรมราชจักรีวงศ์” มีความหมายว่า “พระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาล แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์” เพื่อเผยแพร่พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจทั้งปวงให้ปรากฏเป็นอนุสรณ์แก่บ้านเมือง ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนของชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ขออ้อมเกล้าอ้อมกระหม่อมถวายหนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติฯ เรื่อง “นพรีชบรมราชจักรีวงศ์” เป็นราชสักการะสนองพระมหากรุณาธิคุณพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ อันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์ให้แก่ครู นักเรียน นักศึกษารวมทั้งผู้สนใจทั่วไปได้ตามสมควร

(นายอนันต์ ชูโชติ)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

คำปรารภ	(๔)
คำนำ	(๕)
คำแถลง	(๖)
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	๑
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	๑๑
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๙
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๗
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๗
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	๔๙
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	๕๗
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร	๖๕
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	๗๓
บรรณานุกรม	๘๕

รัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๒

รัชกาลที่ ๓

รัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๕

รัชกาลที่ ๖

รัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๘

รัชกาลที่ ๙

พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ลำดับ	พระนาม	ปีที่ครองราชย์	รวมเวลา
รัชกาลที่ ๑	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒	๒๗ ปี
รัชกาลที่ ๒	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗	๑๕ ปี
รัชกาลที่ ๓	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔	๒๗ ปี
รัชกาลที่ ๔	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑	๑๘ ปี
รัชกาลที่ ๕	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓	๔๒ ปี
รัชกาลที่ ๖	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘	๑๕ ปี
รัชกาลที่ ๗	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗	๙ ปี
รัชกาลที่ ๘	พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร	พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๙	๑๒ ปี
รัชกาลที่ ๙	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	พ.ศ. ๒๔๘๙ - ปัจจุบัน	

ตั้งใจจะอุปถัมภ์
ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา
รักษาประชาชนแลมนตรี...

กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช*

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทรงสถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์ พระนามเดิมว่า ดั่ง หรือ ทองดั่ง พระราชบิดาคือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระนามเดิมว่า ทองดี พระราชมารดา พระนามเดิมว่า หยก หรือ ดาวเรือง เสด็จพระบรมราชสมภพในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๗๙

* นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

เมื่อทรงเจริญวัยขึ้น ได้ถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 อุทุมพร กรมขุนพรพินิต ต่อมาทรงผนวชที่วัดมหาทลาย เป็นเวลา ๑ พรรษา
 หลังจากทรงลาสิกขาแล้ว ทรงกลับเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวง และเจริญก้าวหน้า
 ในหน้าที่ราชการตามลำดับ

ถึง พ.ศ. ๒๓๐๔ ทรงรับราชการตำแหน่งหลวงยกกระบัตร เมืองราชบุรี
 ต่อมาได้ทรงเสกสมรสกับธิดาของคหบดีผู้มีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลอัมพวา แขวงเมือง
 สมุทรสงคราม ชื่อ นาก (ต่อมา คือ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี) ครั้งนั้นพระองค์
 ได้ประทับอยู่ที่เมืองราชบุรี จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราช และสถาปนา
 กรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ จึงเสด็จเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี เมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๑๑ รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ที่พระราชาวิรินทร์ ในกรมพระตำรวจหลวง
 ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้โดยเสด็จในราชการสงคราม เพื่อรวบรวม
 บ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นหลายครั้ง เป็นผลให้ทรงได้รับพระราชทานบำเหน็จความชอบ
 เลื่อนบรรดาศักดิ์ตำแหน่งสำคัญเป็นลำดับมา นับแต่เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ จางวาง
 กรมพระตำรวจหลวง พระยายมราช ว่าที่สมุหนายก เจ้าพระยาจักรี ที่สมุหนายก
 และสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก รับพระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกลับจากราชการทัพเมืองเขมร
 และต่อมาปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๑

ครั้น พ.ศ. ๒๓๒๔ เกิดเหตุจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งขณะนั้นยกทัพไปปราบจลาจลที่เมืองเขมรต้องยกทัพกลับกรุงธนบุรีทันที ภายหลังจากที่ปราบปรามการจลาจลให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว มุขอำมาตย์ราชมนตรีและราษฎรทั้งหลาย ก็พร้อมกันอัญเชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ และต่อมาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระอนุชาธิราชให้ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

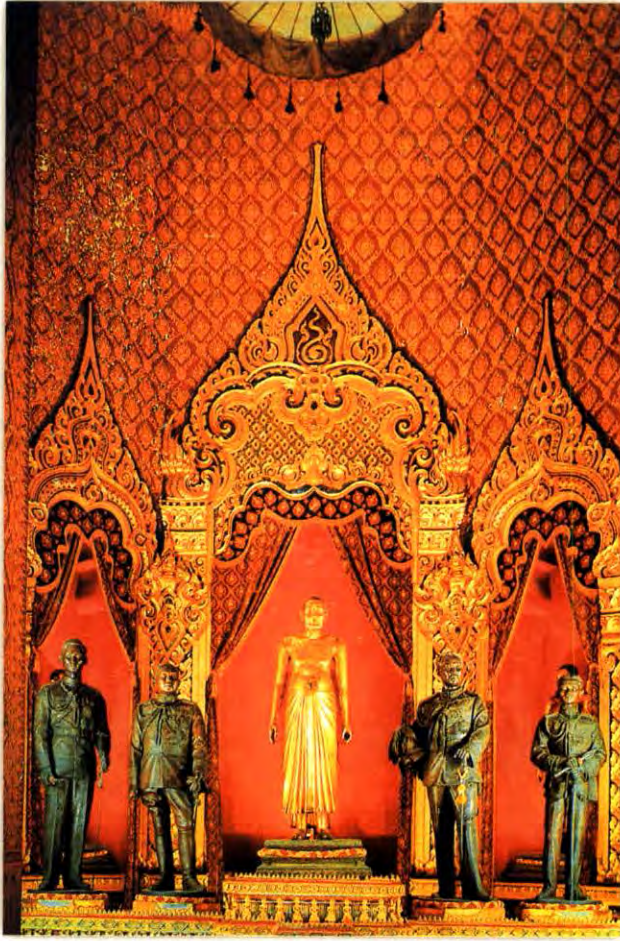

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว มีพระราชดำริที่จะทรงฟื้นฟูพระราชอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองทุกด้านเหมือนเมื่อครั้ง “บ้านเมืองดี” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในการนี้มีพระราชดำริว่า ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามีลักษณะภูมิประเทศเป็นชัยภูมิทางยุทธศาสตร์อันมั่นคงกว่าฝั่งตะวันตก สามารถป้องกันข้าศึกและขยายพระนครได้สะดวก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระนครมาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องกับกรุงธนบุรี พระนครเดิม และโปรดให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ (บุญรอด บุนยรัตพันธุ์) กับพระยาวิจิตรนาวิเป็นแม่กองสร้างพระนครใหม่ ทรงประกอบพิธียกเสาหลักเมือง เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรเป็นที่ประทับชั่วคราวด้วยเครื่องไม้ทั้งสิ้น เมื่อแล้วเสร็จเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ข้ามปากจากกรุงธนบุรีมาสู่พระราชมณเฑียรแห่งใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกโดยสังเขป เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการสร้างพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล และพระนครให้เป็นการถาวรต่อไป

เสาหลักเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๑

สมเด็จพระพุทธบาทเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
ประดิษฐาน ณ ปราสาทพระเทพบิดร พระบรมมหาราชวัง

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชดำริในการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและดำรงอยู่อย่างมั่นคง โดยเฉพาะราชการสงครามนั้น ต้องทรงทำศึกสงครามป้องกันและขยายพระราชอาณาจักรหลายครั้ง สงครามครั้งสำคัญในรัชกาลคือ สงครามเก้าทัพ ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ซึ่งได้รับชัยชนะเหนือกองทัพพม่า จนเป็นที่เลื่องลือในยุทธวิธีการรบของกองทัพไทย

ส่วนการจัดระเบียบการปกครองภายในพระราชอาณาจักร ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองโดยยึดแบบอย่างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นสำคัญ คือแบ่งเป็นฝ่ายทหารและ

พลเรือน มีอัครมหาเสนาบดีเรียกว่า สมุหนายก ถือตราพระราชสีห์ บังคับบัญชา
กรมมหาดไทย ดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ และสมุหพระกลาโหม ถือตราพระคชสีห์
บังคับบัญชากรมพระกลาโหม ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ ส่วนกรมท่า ถือตราบัวแก้ว ดูแล
หัวเมืองฝ่ายตะวันตก แล้วจัดการปกครองแบบจตุสดมภ์ คือ เวียง วัง คลัง นา

ด้านกฎหมาย ทรงปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย เพื่อใช้เป็นหลักในการควบคุม
จัดระเบียบสังคม โปรดให้ข้าราชการที่มีความรู้ในราชประเพณีและการบริหารราชการ
แผ่นดิน ร่วมกันชำระและปรับปรุงวางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการไว้
เป็นหลักฐาน รวมทั้งชำระพระราชกำหนดกฎหมายที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งโบราณ
ให้ถูกต้อง แล้วจัดหมวดหมู่ให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกไว้ ๓ ชุด แต่ละชุดประทับตรา
๓ ดวง คือ พระราชสีห์ (มหาดไทย) พระคชสีห์ (กลาโหม) และบัวแก้ว (กรมท่า)
เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและราชประเพณี
ต่าง ๆ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์
พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา รวมทั้งทรงทำนุบำรุงงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ
เป็นที่ปรากฏให้เห็นจากความงามของปราสาทราชมณฑลเศียร และพระอารามต่าง ๆ
นอกจากนี้ ยังทรงริเริ่มสร้างสรรค์งานวรรณกรรม ซึ่งมีพระราชนิพนธ์หลายเรื่อง
ได้แก่ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ อนุรุธ อิเหนา ดาหลัง และกลอนเพลงยาวนิราศ
เรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง ทั้งนี้ ยังได้ทรงส่งเสริมนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้สร้างสรรค์
งานในการแปล ชำระ เรียบเรียงพงศาวดารและวรรณคดีต่าง ๆ ตลอดรัชกาล เช่น
พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์ ลิลิตเพชรมงกุฎ อิเหนาคำฉันท์ สามก๊ก ไซฮัน
ราชาธิราช ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา เป็นต้น

ด้านศาสนา ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของ
ประชาชน จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยสมเด็จพระสังฆราช
ทรงเลือกพระราชาคณะที่มีความรู้ จำนวน ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิต จำนวน ๓๒ คน
ร่วมกันสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดนิพนพานาราม (ปัจจุบันคือ วัดมหาธาตุยุวราช
รังสฤษฎ์) จากนั้นพระราชทานพระไตรปิฎกแก่พระอารามหลวงและพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตให้พระอารามต่าง ๆ คัดลอกเก็บไว้ นอกจากนี้ยังโปรดให้มีการ
จัดระเบียบพระสงฆ์ ตรากฎพระสงฆ์ เพื่อให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย มีพระราช
ศรัทธาท่านุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยทรงสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ
ทั้งในพระนครและหัวเมืองหลายแห่ง ส่วนวัดประจำรัชกาลคือ วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จสวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ พระชนมพรรษา ๗๓ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๒๗ ปี

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนาวันที่ ๖ เมษายน ของทุกปี เป็นวันพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เรียกว่า วันจักรี

พ.ศ. ๒๔๗๕ ในโอกาสที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ ๑๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ มีพระราชดำริบริจาคราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์ คือ สะพานพระพุทธยอดฟ้า ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา และที่เชิงสะพานนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พ.ศ. ๒๕๒๕ ในโอกาสที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ ๒๐๐ ปี คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้เทิดพระเกียรติถวายพระราชสมัญญาว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และกำหนดให้เปลี่ยนชื่อวันจักรี ในวันที่ ๖ เมษายน ของทุกปี เป็น “วันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์”

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ณ เชียงสีพานพระพุทธรูปยอไฟฟ้า กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๒ ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งวันสวรรคตในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒ รัฐบาลและสมาชิกราชสกุลทุกมहाสาขา ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งปวงชนชาวไทยต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ จึงร่วมกันจัดงานบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ที่ทรงอุทิศพระองค์ประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ด้วยพระวิริยอุตสาหะอย่างยิ่งไว้แก่แผ่นดินอันเป็นรากฐานและแนวทางในการพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้ยั่งยืนสืบมาตราบจนถึงทุกวันนี้

... ทรงพระราชศรัทธาจะยกเรือวิสาขบูชามหาชัยญพิธี
อันขาดประเพณีมานั้น ให้กลับคืนเจียรฐิติกาล
ปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะให้เป็นอรรถัตถประโยชน์
แลปรัตถประโยชน์ ทรงพระราชศรัทธาจะให้สัตว์โลก
ข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวง จำเริญอายุแลอยู่เย็นเป็นสุข
ปราศจากทุกข์ภัยในชั่วนี้และชั่วหน้า ...

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒
พระนิพนธ์ของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระนามเดิมว่า ฉิม เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ ณ นิवासสถานตำบลอัมพวา เมืองสมุทรสงคราม ในเวลานั้นสมเด็จพระบรมชนกนาถยังทรงรับราชการเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีและกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าแล้ว

* นางสาวสุธีรา สัตยพันธ์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มภาษาและวรรณกรรม สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางสาวทิพพรรณ บุญส่งเจริญ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มภาษาและวรรณกรรม สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่แล้ว ต่อมาเมื่อพระชนมายุได้ ๒ พรรษา เสด็จไปประทับที่เคหสถานด้านใต้ของวัดบางว่าใหญ่ (ปัจจุบันคือ วัดระฆังโฆสิตาราม) ภายหลังจากที่ทรงโสกันต์ตามประเพณีแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงฝากให้เล่าเรียนหนังสือกับสมเด็จพระวันรัต (ทองอยู่) วัดระฆังโฆสิตาราม จนทรงเชี่ยวชาญแตกฉาน นอกจากนี้ พระองค์ยังได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถในราชการสงครามทุกครั้ง

ท้องพระโรงพระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร

ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบดาภิเษกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ในการนี้ โปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม พระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา โปรดให้เสด็จไปประทับ ณ พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร

พระราชพิธีอุปราชภิเษกสมเด็เจ้า เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร
ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ วัดอัมพวันเจติยาราม สมุทรสงคราม

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๓๑ ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วได้เสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดสมอราย (ปัจจุบันคือ วัดราชาธิวาส) หลังจากทรงลาสิกขาแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้ทรงรับราชการใกล้ชิดมาโดยตลอด จนถึง พ.ศ. ๒๓๔๙ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เสด็จสวรรคต จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีอุปราชภิเษกสถาปนาขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงดำรงพระอิสริยยศที่พระมหาอุปราช

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๕๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๒ และโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนาอนุรักษ์ สมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๒

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระราชดำริที่จะทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองทุกด้าน ทรงตระเตรียมป้องกันบ้านเมือง มิให้ข้าศึกมารุกราน โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการ และสร้างเมืองที่ปากลัด ต่อจากที่ค้างไว้ พระราชทานนามว่า เมืองนครเขื่อนขันธ์ และต่อมา พ.ศ. ๒๓๖๒ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นแม่กองสร้างเมืองสมุทรปราการ เพื่อเป็นเมืองหน้าด่านป้องกัน ข้าศึกใช้เส้นทางเดินทัพมาตีทางทะเล นอกจากนี้ ยังทรงจัดระเบียบการปกครอง หัวเมืองต่าง ๆ ทรงตราพระราชกำหนดและบทลงโทษเรื่องการสูบและซื้อขายฝิ่น ที่สำคัญคือ ทรงให้ออกประกาศยกเลิกธรรมเนียมการยิงกระสุนในระหว่างทางเสด็จ พระราชดำเนินด้วย นับเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ดูแลปกป้องอาณาประชาราษฎร์

ด้านเศรษฐกิจ ในรัชสมัยของพระองค์มีเศรษฐกิจการค้าที่เจริญรุ่งเรืองมาก มีพระราชดำริส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ ทั้งจีน เขมร ญวนและมลายู เป็นผล ให้มีรายได้เข้าประเทศจำนวนมาก ต่อมาเมื่อมีช้างเผือกเอามาสู่พระบารมี ๓ ช้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำธงพื้นสีแดง มีรูปช้างสีขาวอยู่กลางวงจักร เป็นธงประจำ เรือกำปั่นหลวงที่ไปค้าขายกับนานาประเทศ ซึ่งธงนี้ใช้เป็นธงชาติไทยต่อมาจนถึง สมัยรัชกาลที่ ๖ จึงเปลี่ยนเป็นธงไตรรงค์

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชศรัทธา ในพระบวรพุทธศาสนายิ่งนัก มีพระราชดำริที่จะฟื้นฟูบำรุงให้เจริญรุ่งเรือง โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขวิธีสอบพระปริยัติธรรม จากเดิมกำหนดเป็นเปรียญ ๓ โท เอก ให้เป็นสอบเปรียญ ๙ ประโยค ผู้สอบได้ ๓ ประโยค ขึ้นไป นับว่าเป็นเปรียญ ทรงส่ง สมณทูตไปลังกาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและสืบข่าวการพระพุทธศาสนา ที่สำคัญ

อีกประการหนึ่งคือ ทรงฟื้นฟูประเพณีวิสาขบูชา ด้วยมีพระราชดำริว่าเป็นวันสำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนาที่เคยมีมานับแต่สมัยสุโขทัย ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ทั้งในพระนครและหัวเมืองหลายแห่ง ส่วนวัดประจำรัชกาล คือ วัดอรุณราชวราราม

วัดอรุณราชวราราม วัดประจำรัชกาลที่ ๒

ด้านวรรณคดีและศิลปกรรม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถือเป็นยุคทองของวรรณคดี ด้วยบ้านเมืองเริ่มมีความสงบและเจริญมั่นคง พระองค์ทรงเป็นเอกอัครศิลปินในทุกแขนง โดยเฉพาะพระปรีชาสามารถด้านวรรณคดีและศิลปกรรมเป็นที่ปรากฏพระเกียรติคุณเป็นอย่างยิ่ง พระองค์มีพระราชนิพนธ์ที่มีคุณค่าหลายเรื่อง เช่น ไกรทอง คาวิ ไชยเชษฐ สังข์ทอง มณีพิไชย เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (บางตอน) รามเกียรติ์ และอิเหนา ซึ่งได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่า เป็นยอดของบทละครรำ

พระพุทธธรรมิศราชโลกธาตุดิลก พระประธานในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม

ส่วนด้านศิลปกรรม พระองค์ทรงส่งเสริมงานศิลปะทุกประเภท ทรงแกะสลักบานประตูไม้พระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม และทรงแกะหน้าหุ่นหลวงด้วยไม้รักคู่หนึ่ง เรียกว่า พระยารักน้อย พระยารักใหญ่ นอกจากนี้ ยังทรงเป็นจิตรกรเอก ทรงเขียนลายที่ฝาเพดานพระที่นั่งสนามจันทร์ ซึ่งเป็นพระที่นั่งไม้ขนาดเล็ก และทรงปั้นพระพักตร์พระพุทธธรรมิศราชโลกธาตุดิลก พระประธานในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม ซึ่งมีความงดงามเป็นอย่างยิ่ง ที่สำคัญยังโปรดให้สร้างสวนขวาภายในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถ บริเวณสวนขวานั้น ขุดสระตกแต่งเป็นต้ำหนักแก่ง แพน และเกาะแก่งต่าง ๆ เป็นที่เลื่องลือในหมู่ชาวต่างชาติที่ได้เคยเห็นว่างดงามยิ่งนัก

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังทรงสนพระทัยศิลปการดนตรี ทรงเชี่ยวชาญและโปรดชอสามสาย พระราชทานนามชอคู่พระทัยว่า “ชอสายฟ้าฟาด” ทรงพระราชนิพนธ์ทำนองเพลงบุหลันลอยเลื่อน (บุหลันเลื่อนลอยฟ้า หรือสรรเสริญพระจันทร์ บางแห่งเรียกว่า เพลงทรงพระสุบิน) ซึ่งเป็นเพลงไทยเดิมที่ไพเราะ และเคยนำมาใช้เป็นเพลงสรรเสริญพระบารมีอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ วัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๑๕ ปี

พ.ศ. ๒๕๑๑ ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก และคณะรัฐมนตรีมีมติกำหนดให้วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ของทุกปีเป็น “วันศิลปินแห่งชาติ” เพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงสร้างสรรค้งานศิลปวัฒนธรรมให้แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ

... การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว
จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดี
อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขา
ที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา
แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ...

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าทับ เสด็จพระบรมราชสมภพ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐ ณ พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี

เมื่อทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช โปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีโสกันต์เป็นการพิเศษ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง และต่อมาโปรดให้ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากนั้นเสด็จไปประทับจำพรรษาอยู่ ณ วัดราชสิทธิาราม

* นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางสาวพลอยชมพู ยามะเพັນ นักอักษรศาสตร์ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๓

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สมเด็จพระบรมชนกนาถ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นทรงกรมเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๖ โปรดให้ทรงกำกับราชการต่างพระเนตรพระกรรณในกรมท่า และ กรมพระคลังมหาสมบัติ ครั้นสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคตแล้ว โปรดให้ทรงบังคับการสิทธิ์ขาด ในกรมพระตำรวจ ทำหน้าที่ว่าความฎีกาต่าง ๆ เป็นลำดับมา ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถที่ทรงรอบรู้ในหน้าที่ราชการแผ่นดินหลายด้าน จนเป็นที่ ทรงไว้วางพระราชหฤทัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถมาตลอดรัชกาล

ถึง พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคต แต่มิได้ตรัสมอบราชสมบัติแก่ผู้ใด บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และเสนาบดี ทั้งปวง ได้ประชุมปรึกษาและพร้อมกันอัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งทรงพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดและรอบรู้ในกิจการบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ ในครั้งนี้ โปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ สมเด็จพระปิตุลา เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง ในรัชกาลของพระองค์ยังมีการศึกสงครามครั้งสำคัญ คือ การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ส่วนสงครามกับพม่าได้เบาบางลง เพราะพม่าอยู่ระหว่างทำสงครามกับอังกฤษ แต่ไทยยังมีการศึกสงครามกับญวนเพื่อแย่งชิงดินแดนเขมร ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๖ - ๒๓๙๑ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพใหญ่ รับพระราชทานอาญาสิทธิ์ในการสู้รบกับกองทัพญวนเป็นเวลาเกือบ ๑๕ ปี ที่สำคัญในรัชกาลนี้ ไทยต้องเผชิญกับปัญหาการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก เป็นผลให้ในเวลาต่อมาต้องมีการเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ และ พ.ศ. ๒๓๗๕ ตามลำดับ

ด้านเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถในการพาณิชย์มานับแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ ด้วยทรงเชี่ยวชาญด้านการค้ากับต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง นอกเหนือจากจะทรงจัดการค้าสำเภาหลวงไปค้าขายกับนานาประเทศแล้ว ยังทรงค้าสำเภาเป็นการส่วนพระองค์อีกด้วย โดยเฉพาะการค้ากับจีน เป็นผลให้ก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์มีพระราชทรัพย์เป็นจำนวนมาก พระราชทรัพย์ดังกล่าวนี้บรรจุไว้ในถุงแดง จึงเป็นที่มาของชื่อเรียก “เงินถุงแดง” ในเวลาต่อมา

เงินถุงแดง พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากการค้าสำเภาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นถึงรัชสมัยของพระองค์ สภาพเศรษฐกิจเริ่มมั่นคงขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขวิธีการเก็บผลประโยชน์แผ่นดินบางประการ และตั้งภาษีขึ้นใหม่ ๓๘ อย่าง รวมทั้งทรงจัดตั้งระบบเจ้าภาษีนายอากร เพื่อประมุลผูกขาดการเก็บภาษีอากร ส่งผลให้ราชการมีรายได้แผ่นดินอยู่มาก เมื่อถึงปลายรัชกาล มีเงินในพระคลังเหลือจ่ายในราชการแผ่นดิน จำนวน ๔๐,๐๐๐ ชั่ง (๓,๒๐๐,๐๐๐ บาท) ซึ่งพระองค์มีพระราชดำรัสขอไว้ จำนวน ๑๐,๐๐๐ ชั่ง (๘๐๐,๐๐๐ บาท) เพื่อสร้างพระอารามที่ค้างไว้ให้แล้วเสร็จ ส่วนที่เหลือนั้น ถวายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ ตามแต่จะทรงใช้สอย

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุศาสนานเป็นอย่างยิ่ง จนมีคำกล่าวกันว่า ผู้ใดเอาใจใส่ทำนุบำรุงในพระศาสนาและสร้างพระอาราม ก็จะเป็นคนโปรด พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เป็นนิจ โปรดให้สมณทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรีกับลังกา และโปรดให้สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งในพระนครและหัวเมืองหลายแห่ง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม วัดราชนัดดาราม วัดยานนาวา เป็นต้น ส่วนวัดประจำรัชกาล คือ วัดราชโอรสาราม

วัดราชโอรสาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๓

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

อนึ่ง ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๑ นั้น มีพระราชดำริว่า มีความชำรุดทรุดโทรมมาก เพราะว่างเว้นจากการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นเวลากว่า ๓๐ ปี จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ขึ้นทั้งพระอาราม นับแต่ พ.ศ. ๒๓๗๕ และทรงกำหนดให้พระบรมวงศานุวงศ์เป็นแม่กองกำกับงาน และข้าทูลละอองธุลีพระบาทแบ่งหน้าที่เป็นนายด่านรับผิดชอบการบูรณปฏิสังขรณ์คนละส่วน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ โปรดเกล้าฯ ให้เหล่าบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตตรวจสอบชำระตำราสรรพวิชาความรู้ทั้งตำราทวินิพนธ์ ตำราแพทย์แผนโบราณ ตำรายา ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นภูมิปัญญาของคนไทย พิจารณาเลือกสรรแต่ฉบับที่ดีและลงความเห็นว่าคุณต้องแน่นอนแล้ว จารึกลงแผ่นศิลาประดับไว้ตามอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในพระอาราม เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ระเบียงคด และศาลารายต่าง ๆ เพื่อเป็นวิทยาทานให้แก่ราษฎรที่ใฝ่รู้สนใจในตำราวิชาการเหล่านี้ จะได้ศึกษาค้นคว้าได้กว้างขวางยิ่งขึ้น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ที่มีพระราชดำริให้วัดโพธิ์เป็นแหล่งเรียนรู้ของมหาชนทุกชนชั้น จนมีคำกล่าวกันว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทย

โดยเหตุที่จารึกวัดโพธิ์เป็นหลักฐานการบันทึกที่รวบรวมองค์ความรู้ของสรรพวิทยาการต่าง ๆ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ เวชศาสตร์ และสุภาพคดี ในการนี้ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก พิจารณาถึงคุณค่าและความสำคัญ

ของจารีกวดโพธิ์ดังกล่าว จึงมีมติเสนอจารีกวดโพธิ์เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ใน พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งคณะกรรมการของยูเนสโก แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก (UNESCO Memory of the World Committee for the Asia Pacific Regional - MOWCAP) ประกาศ ขึ้นทะเบียนจารีกวดโพธิ์เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลกระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ กรุงแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย

ต่อมา คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก พิจารณาว่า สมควรเสนอจารีกวดโพธิ์เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ระดับนานาชาติ จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนการอนุรักษ์และเผยแพร่จารีกวดโพธิ์ เพื่อดำเนินการสำรวจจัดทำทะเบียนจารีกวดโพธิ์ จำนวน ๑,๔๔๐ รายการ ตลอดจน จัดทำแผนอนุรักษ์และเผยแพร่เพิ่มเติม และผลจากการประชุมของคณะกรรมการ ที่ปรึกษานานาชาติว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลกของยูเนสโก ครั้งที่ ๑๐

จารีกวดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลก

(The Tenth Meeting of the International Advisory Committee for the Memory of the World Programme of UNESCO) ประกาศรับรองให้จารึกวัดโพธิ์ ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ระดับนานาชาติ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ณ เมืองแมนเชสเตอร์ สหราชอาณาจักร นับเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งแผ่นดิน

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณ ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระชนมพรรษา ๖๔ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๒๗ ปี

ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ถวายพระราชสมัญญา กำหนดให้ออกพระนามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม ๓ แบบ คือ “พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” “พระมหาเจษฎาราชเจ้า” และ “พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า” มีความหมายว่า “พระมหाराชเจ้าผู้มียุทธยั้งมั่นในการบำเพ็ญพระราชกิจ” และกำหนดให้ วันที่ ๓๑ มีนาคม เป็น “วันที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า”

... พระเจ้าแผ่นดิน คนทั้งปวงยกย่องตั้งไว้เป็นที่พึ่ง
ใครมีทุกข์ร้อนถ้อยความประการใดก็ย่อมมาร้องให้ช่วย
ดังหนึ่งทารกเมื่อมีเหตุแล้วก็มาร้องหาบิดามารดา
เพราะฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินชื่อว่าคนทั้งปวง
ยกย่องให้เป็นบิดามารดาของตัวแล้ว
ก็มีความกรุณาแก่คนทั้งปวง ดังหนึ่งบิดามารดา
กรุณาแก่บุตรจริง ๆ โดยสุจริต ...

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔
เรื่อง ประกาศดาวหาง ปีระกา ตรีศก พ.ศ. ๒๔๐๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ ต่อมา พ.ศ. ๒๓๕๕ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธี ลงทรงเฉลิมพระนามเจ้าฟ้า นับเป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏพระนาม ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทวาวงษ์ พงษอิศรกระษัตริย์ ขัตติยราชกุมาร”

* นางสาวระชา ภูซงค์ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๕

เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาอักษรวิธีย์ พุทธวจนะ และวิชาการคดีโลกอื่น ๆ ตลอดจนทรงฝึกหัดการใช้อาวุธทั้งปวงจนชำนาญคล่องแคล่วตามจารีตการศึกษาของพระบรมราชกุมาร พ.ศ. ๒๓๖๗ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุตามธรรมเนียมราชประเพณี ภายหลังทรงผนวชได้ ๑๕ วัน สมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคตโดยมิได้ทรงมอบราชสมบัติแก่เจ้านายพระองค์ใด พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีจึงได้อัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดาที่ทรงเจริญพระชนมายุมากกว่าถึง ๑๗ พรรษา และทรงมีประสบการณ์มาก ทั้งด้านการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจการค้าเสด็จขึ้นเสวยราชย์ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริที่จะทรงดำรงอยู่ในสมณเพศต่อไป

ขณะที่ทรงผนวชนั้น ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษามคธ (บาลี) จนทรงเชี่ยวชาญแตกฉาน พระปรีชาสามารถปรากฏเป็นที่เลื่องลือ มีพระราชศรัทธาทำนุบำรุงการพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ ทรงจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์นิคายใหม่ เรียกว่า “คณะธรรมยุติกนิกาย” เรียกโดยสามัญว่า “คณะธรรมยุต” มีพระราชประสงค์เพื่อชำระวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เคร่งครัดยิ่งขึ้นทั้งพระธรรมและพระวินัย ซึ่งยังคงยึดถือเป็นแบบปฏิบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ ยังทรงแก้ไขปรับปรุงวิธีการศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษาบาลี โดยทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาบาลีขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร อีกทั้งยังทรงส่งสมณทูตไปลังกา ทรงประดิษฐ์อักษรอริยกะ เพื่อใช้พิมพ์ตำราภาษาบาลี และทรงตั้งโรงพิมพ์ของคนไทยขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการเสด็จจุดธูปเทียนนมัสการปูชนียสถานตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นผลให้มีโอกาสทอดพระเนตรสภาพบ้านเมืองและชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร ที่สำคัญใน พ.ศ. ๒๓๗๖ ทรงพบจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑

จาริกพ่อขุนรามคำแหง ที่เมืองสุโขทัยเก่า จาริกสุโขทัยหลักที่ ๔ จาริกวัดป่ามะม่วง (ภาษาเขมร) และพระแท่นมณีศิลาบาตร โปรดให้นำมาไว้ที่วัดสมอราย ด้วยพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์ และความสนพระทัยด้านประวัติศาสตร์ จึงทรงอ่านจาริกได้อย่างแตกฉาน นับเป็นการวางรากฐานการศึกษาด้านอักษรโบราณ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในสมัยต่อมา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ สมเด็จพระอนุชาธิราช ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระอิสริยยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชกรณียกิจ

ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงแก้ไขธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่เดิมให้เหมาะสมกับกาลสมัย ทรงตระหนักถึงทุกข์สุขของราษฎรเป็นสำคัญ โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขและตรากฎหมาย ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร และเริ่มตีพิมพ์ประกาศให้ส่วนราชการ ตลอดจนราษฎรได้รับทราบในหนังสือ “ราชกิจจานุเบกษา” ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๑ ถือเป็นสิ่งพิมพ์ฉบับแรกของทางราชการ ซึ่งประกาศฉบับต่าง ๆ นี้ ล้วนแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริ ในการปฏิรูปสังคม เพื่อให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งสิ้น

ด้านการต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงภัยของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เริ่มเข้าใกล้เมืองไทยยิ่งขึ้น เป็นผลให้ ทรงสนพระทัยศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ และวิทยาการแบบตะวันตกแต่ครั้งยังทรงผนวช ทำให้ทรงเท่าทันความคิดอ่านของผู้คน ตลอดจนความผันแปรของสถานการณ์โลก ขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ จึงทรงมี พระบรมราโชบายดำเนินการผ่อนปรนข้อเรียกร้องทางการเมือง และการทูตจากมหาอำนาจ ตะวันตกเพื่อรักษาความอยู่รอดของบ้านเมืองเป็นสำคัญ ยังผลให้ในเวลาต่อมา ไทยต้องทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับชาติตะวันตก รวม ๙ ประเทศ คือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก สาธารณรัฐฮานเซียติก โปรตุเกส ฮอลันดา ปรัสเซีย และอิตาลี ตามลำดับ นอกจากนี้ยังทรงแต่งตั้งชาวต่างประเทศ เป็นกงสุลไทยประจำต่างประเทศ และทรงส่งราชทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับ ประเทศในยุโรปเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ อังกฤษและฝรั่งเศส ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ และ พ.ศ. ๒๔๐๔ ตามลำดับ

สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษโปรดให้คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้า ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ ณ พระราชวังบักกิงแฮม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐

สมเด็จพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส โปรดให้คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้า
ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ ณ พระราชวังฟงแตนโบล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔

ด้านเศรษฐกิจการคลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ดำเนินพระบรมราโชบายด้านเศรษฐกิจ ด้วยการกำหนดพิกัดภาษีสินค้าขาเข้า ส่วน
การค้าฝิ่นให้ผ่านเจ้าภาษีนายอากร แต่มีประกาศห้ามคนไทยสูบฝิ่นโดยเด็ดขาด
และเนื่องจากระบบเศรษฐกิจการค้าของไทยขยายตัวอย่างกว้างขวาง หลังจาก
ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจ
การค้าไทยเปลี่ยนแปลงไปจากระบบการค้าแบบผูกขาด เป็นระบบการค้าเสรี และ
อนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้เป็นครั้งแรก ทำให้เกิดการขยายพื้นที่แหล่งปลูกข้าว
รวมทั้งมีการขุดคลองสายต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อส่งเสริมการค้าและการสัญจร
ของราษฎร และยังโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงระบบเงินตราให้สอดคล้องทัดเทียมกับ
นานาอารยประเทศ จึงได้มีการจัดตั้งโรงกษาปณ์สิทธิการขึ้นในพระบรมมหาราชวัง
เพื่อผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นแทนเงินพดด้วงและเบี้ยหอยที่เคยใช้กันมาแต่โบราณ

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ราชทูตอังกฤษ
ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาสยามานุกุลกิจ สยามมิตกรมหาช

ด้านการศึกษา พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นรากฐานสำคัญในการปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยแบบตะวันตก จึงทรงริเริ่มสนับสนุนจัดการศึกษาสมัยใหม่ โดยเฉพาะการศึกษาภาษาอังกฤษ ทรงจ้างสตรีในคณะมิชชันนารีอเมริกัน มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษและความรู้ทั่วไป ในพระบรมมหาราชวัง ส่วนการศึกษาของราษฎรนั้น ทรงสนับสนุนให้มิชชันนารีอเมริกันจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นทั้งในพระนครและหัวเมือง

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุศาสนานเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันก็ได้พระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ราษฎร ตลอดจนทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่น ๆ ด้วย พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามทั้งในพระนครและหัวเมือง พร้อมกันนี้ ทรงสถาปนาพระอารามขึ้นใหม่ รวม ๕ แห่ง คือ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดพุทธรังษาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม และวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งถือเป็นวัดประจำรัชกาล

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๔

ด้านการคมนาคม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตก ด้วยการวางรากฐานด้านการคมนาคมเพื่อรองรับการขยายตัวของบ้านเมืองให้ทันสมัย กล่าวคือ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคูพระนครชั้นนอก แล้วโปรดให้สร้างป้อมเรียงรายไปตามแนวคลองชั้นหลายป้อม และมีพระราชดำริให้สร้างถนนต่าง ๆ เพื่อใช้ในการคมนาคม ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนสีลม และถนนตรง (ถนนพระรามที่ ๔) ยังผลให้ราษฎรเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามสองข้างถนนมากขึ้น นอกจากนี้ยังโปรดให้ขุดคลองเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เช่น คลองถนนตรง คลองมหาสวัสดิ์ คลองดำเนินสะดวก และคลองบางยี่สาน เพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง และเป็นแหล่งน้ำให้เกษตรกรนำไปใช้ในการเพาะปลูก

ด้านการป้องกันประเทศ พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญในการปรับปรุงกองทัพไทยให้มีประสิทธิภาพอย่างตะวันตก จึงโปรดเกล้าฯ ให้จ้างนายร้อยเอกอิมเปย์ (Impey) นายทหารอังกฤษมาเป็นครูฝึกสอนทหารบกในพระบรมมหาราชวัง ส่วนที่พระบวรราชวังนั้น โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับนายร้อยเอกโทมัส ยอร์ช นอกซ์ (Thomas George Knox) นายทหารอังกฤษนอกราชการจากอินเดีย เข้ามารับราชการเป็นครูฝึกทหารวังหน้า นอกจากนี้ยังมีพระราชดำริปรับปรุงกิจการกองทัพเรือให้เจริญก้าวหน้า โปรดเกล้าฯ ให้ต่อเรือรบกลไฟใช้จักรขึ้นหลายลำ เช่น เรืออาสาวดิรัส เรือยงคโยชฌิยา เรือราญรุกไพร เรือศรีอยุธยาเดช เรือสยามูปสตัน เป็นต้น

นายร้อยเอกโทมัส ยอร์ช นอกซ์ (Thomas George Knox)

ด้านวิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาสามารถและสนพระทัยศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ของโลกตะวันตก เป็นอย่างยิ่ง พระองค์มีพระอัจฉริยภาพเป็นที่ประจักษ์เลื่องลือในวงการดาราศาสตร์ ทั่วโลก ด้วยทรงสามารถคำนวณ วัน เวลา และสถานที่เกิดสุริยุปราคาได้อย่าง ถูกต้อง แม่นยำเป็นเวลาล่วงหน้าถึง ๒ ปีว่าจะเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ เวลา ๑๑ นาฬิกา ๓๖ นาที ๒๐ วินาที ใช้เวลามีดเต็มดวง ๖ นาที ๔๗ วินาที และสามารถเห็นได้ชัดเจนที่บริเวณคลองวาฬ ตำบลห้วยกอ เมืองประจวบคีรีขันธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับคณะแขกเมือง ณ พลับพลาค่ายหลวงบ้านห้วยกอ เมืองประจวบคีรีขันธ์

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับจากการเสด็จ ทอดพระเนตรสุริยุปราคา ทรงพระประชวรด้วยพระโรคไข้จับสั้นอย่างรุนแรง เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๑๘ ปี

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระอัจฉริยภาพเป็นเลิศ ในด้านการศึกษาวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ถวายพระราชสมัญญา “พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย” เพื่อเทิด พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกำหนดให้วันที่ ๑๘ สิงหาคม ของทุกปีเป็น “วันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ”

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณ พระราชวังสราญรมย์ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๗ ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งนี้ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณ ให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและการสื่อสาร

... การทำนุบำรุงความเจริญของบ้านเมือง
กับทั้งการเลิกล้างความเสื่อมเสียให้หมดไป
ที่เราได้พากเพียรจัดทำมาตลอดเวลา ๔๐ ปีนี้ก็ดี
หรือที่จะจัดทำสำเร็จเป็นคุณประโยชน์ได้ต่อไป
ในภายหน้าก็ดี ย่อมอาศัยความสามัคคีพร้อมน้ำใจกัน
ในชาวเรา เพราะความสามัคคีได้มีมา บ้านเมืองของเรา
จึงได้มีความเจริญมาถึงปานนี้ ท่านทั้งหลายจงพร้อมกัน
รักษาความสามัคคีนี้ให้ถาวรสืบไป แลจงวางใจ
ในภาระของเราที่จะชักนำท่านทั้งหลายให้กระทำการ
เพื่อความสุข แลประโยชน์ของสยามราชอาณาจักรนี้ต่อไป
โดยมิได้ย่อหย่อนอย่างใดเลย...

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พ.ศ. ๒๔๕๑

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ในพระบรมมหาราชวัง

* นายภูวนารถ สังข์เงิน นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ นักอักษรศาสตร์ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๕

เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงได้รับการศึกษาศิลปวิทยาการทั้งปวง อันสมควรแก่พระบรมราชกุมาร เฉพาะด้านรัฐศาสตร์ ราชประเพณีและโบราณคดีนั้น สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระราชทานการฝึกสอนด้วยพระองค์เอง ส่วนวิชา ภาษาอังกฤษทรงศึกษากับชาวต่างประเทศ คือ นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) นายจอห์น เอช ชันด์เลอร์ (John H. Chandler) นายฟรานซิส จอร์จ แพตเตอร์สัน (Francis George Patterson) ตามลำดับ ต่อมาเมื่อมีพระราชกิจ เพิ่มขึ้น จึงทรงศึกษาภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เองจนทรงเชี่ยวชาญแตกฉาน

พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชนมายุ ๙ พรรษา โปรดเกล้าฯ สถาปนาทรงกรมเป็น กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ต่อมาทรงโสกันต์และทรงบรรพชาเป็นสามเณรตามลำดับ หลังจากทรงลาสิกขาแล้ว เสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง ระหว่างนี้ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้เฝ้าปฏิบัติประจำพระองค์ นอกเหนือจากเวลาเฝ้าตามปกติ ทรงรับฟังพระบรมราโชวาทและพระบรมราชาธิบาย ในเรื่องราชการและราชประเพณีต่าง ๆ เพื่อเตรียมพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ ของบ้านเมืองต่อไป

พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็น กรมขุน พินิตประชานาถ ทรงรับหน้าที่บังคับบัญชากรมมหาดเล็ก กรมทหารบกวงษ์หน้า กรมล้อมพระราชวัง และกรมพระคลังมหาสมบัติ

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีต่างพร้อมใจกัน กราบบังคมทูลเชิญพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๕ พระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา
กรมพระยาบำราบปรปักษ์

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
(ช่วง บุนนาค)

เวลานั้นมีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา ยังไม่ทรงบรรลุประชาชนิติภาวะ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงรับหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงรับหน้าที่กำกับดูแลกิจการในพระราชสำนัก

ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ที่มีได้ทรงว่าราชการด้วยพระองค์เองนั้น ทรงใช้เวลา เตรียมพระองค์ในการศึกษาศิลปวิทยาการ ตลอดจนราชการงานเมืองต่าง ๆ ให้รอบรู้ กว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการบริหารราชการแผ่นดินต่อไป ในการนี้ ได้มี พระราชดำริที่จะเสด็จประพาสต่างประเทศ ซึ่งเวลานั้นมีฐานะเป็นอาณานิคมของ ชาติตะวันตก เพื่อทรงศึกษาแบบแผนวิธีการปกครอง รวมทั้งการปรับปรุงบ้านเมือง ตามแบบตะวันตก โดยใน พ.ศ. ๒๔๑๓ เสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์และปัตตาเวีย และใน พ.ศ. ๒๔๑๔ เสด็จประพาสเมืองพม่าและอินเดีย หลังจากที่พระองค์ ทรงบรรลุประชาชนิติภาวะ ทรงผนวชเป็นเวลา ๒ สัปดาห์ เมื่อทรงลาสิกขาแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังผลให้พระองค์มีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการบริหารราชการแผ่นดิน นับแต่นั้นเป็นต้นมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ นานัปการ ล้วนแต่เป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ ตลอดรัชสมัย ของพระองค์เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน อันก่อให้เกิด ความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติ ด้วยพระอัจฉริยภาพและ พระปรีชาสามารถของพระองค์ ทรงนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มาได้ด้วยดี จนสามารถธำรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ราบจนถึงทุกวันนี้

พระราชกรณียกิจ

ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักปกครองที่ทรงพระปรีชาสามารถเป็นอย่างยิ่ง ทรงพิจารณาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองให้เหมาะสมตามกาลเวลา เริ่มตั้งแต่ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภองคมนตรี (Privy Council) ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการนำรูปแบบการปกครองแบบตะวันตก มาใช้ในประเทศไทย

โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวินิจฉัยว่า การปกครองแบบเดิมที่สืบทอดมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ในรูปแบบการปกครองที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ซึ่งมีตำแหน่งสมุหนายก สมุหพระกลาโหม ทำหน้าที่ควบคุมหัวเมือง ฝายเหนือและฝายใต้นั้น เป็นการปกครองที่ไม่ครอบคลุมแก่ราชการ ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๓๑ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมใหม่เพิ่มเติมอีก ๖ กรม รวมกับกรมเดิม ๖ กรม เป็น ๑๒ กรม และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ โปรดให้ยกฐานะทั้ง ๑๒ กรม ขึ้นเป็นกระทรวง มีเสนาบดีเป็นเจ้ากระทรวง ซึ่งต่อมาปรับปรุงเหลือเพียง ๑๐ กระทรวง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงนครบาล กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงวัง กระทรวงเกษตรราธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงธรรมการ

ส่วนราชการในภูมิภาคนั้น โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบโบราณที่เรียกว่า “ระบบกินเมือง” เป็น “ระบบเทศาภิบาล” เพื่อให้อำนาจบริหารการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางนับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยให้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย

กระทรวงเกษตรราธิการ

อาคารสยามกัมมาจล ณ ตำบลตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร

ด้านเศรษฐกิจและการคลัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้ปรับปรุงระเบียบการเก็บภาษีอากรให้รัดกุมยิ่งขึ้น ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๑๖ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อจัดเก็บรายได้ของแผ่นดินมารวมไว้แห่งเดียวกัน ซึ่งต่อมายกฐานะเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นอกจากนั้น ยังทรงกำหนดพิภคอัตราภาษีอากรให้เสมอภาคกัน ยังผลให้รัฐบาลเก็บภาษีอากรได้มากกว่าเดิม

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดทำงบประมาณแผ่นดินขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อแยกเงินงบประมาณแผ่นดินและเงินส่วนพระองค์ออกจากกัน โดยเด็ดขาด ในรัชสมัยของพระองค์มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบการเงินหลายประการ โดยเฉพาะใน พ.ศ. ๒๔๔๙ โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งธนาคารขึ้นเป็นครั้งแรก ในนามว่า สยามกัมมาจล ปัจจุบันคือ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

ด้านสังคม การเลิกทาสนับเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์โลก พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะเลิกทาสตั้งแต่แรกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ด้วยมีพระราชดำริว่าการมีทาสเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของบ้านเมือง แต่ทรงตระหนักดีว่าการเลิกทาสเป็นเรื่องยาก จึงทรงกำหนดขั้นตอนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เริ่มด้วยการตรา “พระราชบัญญัติพิภคกระเชียรอายุลูกทาสลูกไท” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ กำหนดให้ลูกทาสทุกคนที่เกิดในรัชกาลของพระองค์ นับตั้งแต่ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นปีที่พระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ และที่เกิดในปีต่อ ๆ มา เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี จะเป็นไทแก่ตัว พ้นจากการเป็นทาสในที่สุด

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อช่วยไถ่ถอนทาสบางส่วนด้วย รวมทั้งโปรดให้เลิกบ่อนเบี้ยอันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการซื้อขายทาส พร้อมกันนี้ยังทรงริเริ่มและขยายการศึกษาให้ราษฎรได้รู้หนังสืออีกด้วย ในส่วนภูมิภาค โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติเลิกทาสในมณฑลต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ทำให้จำนวนทาสลดลงตามลำดับ ยังผลให้การเลิกทาสในเมืองไทยปราศจากความวุ่นวายเสียเลือดเนื้อแต่ประการใด

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา มีพระราชประสงค์ให้ราษฎรมีความรู้ในสรรพวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาตนเองและบ้านเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้นในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ และต่อมาโปรดให้ขยายการศึกษาไปสู่ประชาชน โดยโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรกที่วัดมหรธรรณพาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

ตลอดรัชสมัยของพระองค์ มีโรงเรียนเกิดขึ้นจำนวนมาก ทั้งโรงเรียนหลวง โรงเรียนราษฎร โรงเรียนสำหรับสตรี และโรงเรียนฝึกหัดครู สะท้อนถึงพระวิริยอุตสาหะต่อการศึกษาของชาติ นับเป็นการจัดระบบการศึกษาของประเทศเป็นครั้งแรก โดยกระทรวงธรรมการเป็นหน่วยงานรับผิดชอบจัดการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ ยังได้ทรงริเริ่มการจัดตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร พิพิธภัณฑสถาน และโบราณคดีสโมสรอีกด้วย

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ทุกศาสนา เฉพาะศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาประจำชาตินั้น มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสอย่างลึกซึ้ง ทรงส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามทั่วพระราชอาณาจักร ในกรณีนี้ ทรงสร้างวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามเป็นวัดประจำรัชกาล

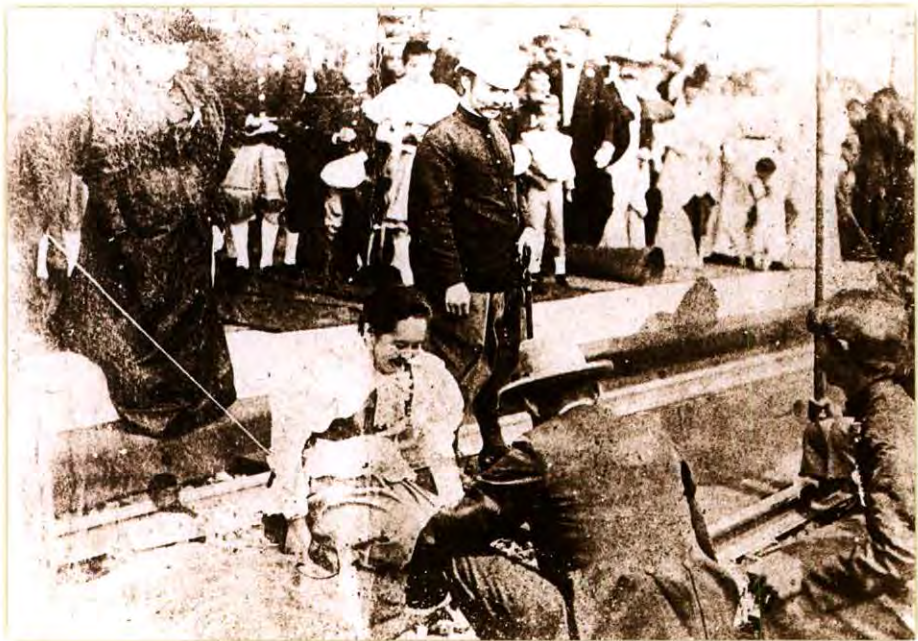

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดประจำรัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๓๑ มีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้มีการตรวจสอบชำระพระไตรปิฎก เมื่อแล้วเสร็จบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ โปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่า “พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์” แล้วให้แจกจ่ายไปตามพระอารามและห้องสมุดต่าง ๆ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพื่อให้การปกครองภายในสังฆมณฑลเป็นไปอย่างมีระเบียบทั่วพระราชอาณาจักร

ด้านการต่างประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์ เป็นช่วงเวลาที่ดีที่จักรวรรดินิยมตะวันตกกำลังแผ่อิทธิพลในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน โดยเฉพาะกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ เป็นผลให้ไทยต้องยอมเสียดินแดนบางส่วนเพื่อแลกกับการรักษาเอกราชของชาติไว้ ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระราชดำริที่จะดำเนินวิเทโศบายในการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศ โดยเสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปรวม ๒ ครั้ง ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และ พ.ศ. ๒๔๕๐ ตามลำดับ ซึ่งนอกจากจะได้รับประโยชน์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว ยังทรงนำความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ มาพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยหลายประการ

ด้านการคมนาคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าการคมนาคมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงทรงริเริ่มกิจการด้านการคมนาคมขึ้นหลายประการ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟหลวงสายแรกระหว่างกรุงเทพฯ - นครราชสีมา ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ นอกจากนี้ ยังโปรดให้มีการตัดถนนขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนเยาวราช ถนนอนุสาวรีย์ ถนนสี่พระยา ถนนสุรวงศ์ และถนนเดโช เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธีเปิดเส้นทางรถไฟหลวงสายแรก กรุงเทพฯ - นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔

ในการสร้างสะพานเพื่อความสะดวกของราษฎรนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นหลายแห่ง เช่น สะพานผ่านพิภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ สะพานมฆวานรังสรรค์ เป็นต้น ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้สร้างสะพานเพื่อสาธารณประโยชน์เป็นประจำทุกปีในวันเฉลิมพระชนมพรรษานับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นต้นมา โดยพระราชทานนามสะพานขึ้นต้นด้วยคำว่า “เฉลิม” และมีตัวเลขต่อท้ายระบุพระชนมพรรษา รวม ๑๗ สะพาน สะพานเฉลิมแห่งแรกคือ สะพานเฉลิมศรี ๔๒ และสะพานเฉลิมแห่งสุดท้ายคือ สะพานเฉลิมสวรรค์ ๕๘

นอกจากนั้น ยังโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองขึ้น เพื่อประโยชน์ในด้านเกษตรกรรม การขนส่ง และความสะดวกในการสัญจรไปมาของราษฎร เช่น คลองรังสิต คลองทวีวัฒนา คลองเปรมประชากร คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ เป็นต้น

ในด้านการติดต่อสื่อสารนั้น โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดกิจการโทรเลขสายแรกระหว่าง กรุงเทพฯ - สมุทรปราการ ใน พ.ศ. ๒๔๑๘ และในเวลาต่อมาจึงโปรดให้มีการจัดตั้งกรมไปรษณีย์โทรเลข ใน พ.ศ. ๒๔๔๑

ด้านการสาธารณสุขโรคและสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงการสาธารณสุขโรคและสาธารณสุข เพื่อให้ราษฎรมีสุขภาพอนามัยที่ดี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดสุขาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เรียกว่า พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ. ๑๑๖ และโปรดให้มีการทดลองจัดการสุขาภิบาลเป็นแห่งแรก ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ที่ตำบลท่าฉลอม เมืองสมุทรสาคร นอกจากนี้ ยังทรงสนับสนุนกิจการด้านสาธารณสุขโรคให้เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกิจการด้านไฟฟ้าและประปา ซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นผลให้ราษฎรมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

โรงพยาบาลศิริราชในสมัยแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ในส่วนของการสาธารณสุขนั้น มีการก่อตั้งโรงพยาบาลขึ้นเป็นครั้งแรก
ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ พระราชทานนามว่า โรงศิริราชพยาบาล ปัจจุบันคือ โรงพยาบาลศิริราช

อนึ่ง สืบเนื่องจากกรณีพิพาทระหว่างไทย - ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๓๖
ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ยังผลให้ทหารไทยได้รับบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก
จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสภาอุณาโลมแดง (ปัจจุบันคือ สภากาชาดไทย) เป็นสภากา
กุศลจัดหาทุนซื้อยาและเครื่องเวชภัณฑ์ โดยพระราชทานทุนอุดหนุนเป็นเบื้องต้น
และมีสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายิกา
เป็นพระองค์แรก

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ณ ลานพระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๔๒ ปี พระองค์ทรงเป็นที่รักและเทิดทูนยิ่งของพสกนิกรทั้งปวง จึงพร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญาว่า “สมเด็จพระปิยมหาราช” มีความหมายว่า “พระราชผู้เป็นที่รักยิ่งแห่งราษฎร์”

ในโอกาสสมทวงครบ ๑๕๐ ปี แห่งวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖ รัฐบาลและปวงชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ จึงร่วมกันจัดงานเทิดพระเกียรติอันน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะ ในการนี้ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกในสาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและการสื่อสาร

...ผู้ปกครองของชาติเรา ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงมาได้อุตสาหะพยายามที่จะให้
กรุงสยามได้รับความเสมอหน้ากับนานาประเทศ
มานานแล้ว พึ่งจะได้มาถึงซึ่งความสำเร็จปรารถนา
โดยบริบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๖๐ อันจะต้องนับว่าเป็นศุภวาระดิถี
ในพระราชพงศาวดารและตำนานของชาติเรา
สืบไปชั่วดินฟ้า ...

เรื่อง "ของควรวีเคราะห์"

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาชิรอุทิศ สยามมกุฎราชกุมาร ขณะทรงบรรพชาเป็นสามเณร
และสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาชิราวุธ

จากนั้นทรงศึกษาที่โรงเรียนราชกุมาร ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๖ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาชิรอุทิศ สยามมกุฎราชกุมาร ผู้ทรงเป็น สมเด็จพระเชษฐาธิราชประจวบและทิวศตเมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ทรงดำรง พระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๓ พรรษา

การศึกษาช่วงแรกนั้น พระองค์ทรงศึกษาวิชาสามัญ จากนั้นเสด็จไป ทรงศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์ และต่อมาทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ กฎหมาย และการปกครองที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ตามลำดับ ขณะที่ทรง ดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารนั้น ทรง ปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ในการเสด็จเยือนนานาประเทศ และทรง เข้าร่วมในพระราชพิธีสำคัญของพระราชวงศ์ต่าง ๆ ในทวีปยุโรป

ครั้นเมื่อทรงสำเร็จการศึกษาและเสด็จนิวัตพระนคร เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับราชการในกรมทหารมหาดเล็ก ต่อมาทรงผนวช ตามขัตติยราชประเพณี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรม ชนกนาถมีพระราชประสงค์จะเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๖

ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเป็นไปด้วยความเรียบร้อยอย่างดียิ่ง

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร จึงเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ครั้นถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับเจ้าจอมสุวัฒนา (นามเดิม คุณเครือแก้ว อภัยวงศ์) ธิดาของพระยาอภัยภูเบศร์ (เลื่อน อภัยวงศ์) ต่อมาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี มีพระราชธิดาพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมืองชั่วคราวเพื่อการบริหารราชการส่วนภูมิภาค เปลี่ยนการเรียกชื่อเมืองเป็นจังหวัด และมณฑลเป็นภาค เป็นผลให้การบริหารราชการเป็นระเบียบยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัตินามสกุล พ.ศ. ๒๔๕๖ มีพระราชประสงค์ให้คนไทยมีนามสกุลใช้ เพื่อเป็นหลักของการสืบสายสกุลทางบิดาผู้ให้กำเนิด พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ มีพระราชดำริให้ทดลองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงทรงก่อตั้ง “ดุสิตธานี” เป็นเมืองทดลองขนาดเล็กจัดการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

ด้านกิจการกองเสือป่าและกองลูกเสือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งกองเสือป่า เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ด้วยทรงมุ่งหมายที่จะฝึกหัดอบรมข้าราชการพลเรือนให้ได้รับการฝึกอย่างทหาร และเป็นพลเมืองที่ดีมีระเบียบวินัย ตลอดทั้งส่งเสริมความสามัคคีในชาติ และเตรียมความพร้อมเมื่อเกิดภัยฉุกเฉิน ที่สำคัญทรงมุ่งเน้นให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทรงให้ความสนพระทัยในกิจการเสือป่าเป็นอย่างมาก

ดังนั้น กองเสือป่าจึงเป็นที่รวมของทุกคนชั้น ทั้งเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน ที่มาชุมนุมในที่แห่งเดียวกัน ต่อมาทรงจัดให้มีการฝึกอย่างเป็นระบบ มีการซ้อมรบ หรือประลองยุทธ์ โดยทรงเป็นจอมทัพด้วยพระองค์เอง ส่วนกองลูกเสือซึ่งเป็นกิจการของเยาวชนนั้น จัดตั้งเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ มีพระราชดำริตั้งขึ้นคู่กับ กองเสือป่าซึ่งเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้กองลูกเสือใช้โรงเรียนเป็นที่ตั้งกอง ให้ครูเป็นผู้กำกับโดยตำแหน่ง และจัดวิชาลูกเสือให้อยู่ในหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์เสือป่า

ด้านการต่างประเทศ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ในทวีปยุโรป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ กลุ่มมหาอำนาจกลาง โดยเยอรมนี ออสเตรีย - ฮังการี เป็นผู้นำ ทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร โดยอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซียเป็นผู้นำ เวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ประกาศสงครามกับเยอรมนีและออสเตรีย - ฮังการี เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ โปรดเกล้าฯ ให้ส่งทหารไปร่วมรบในสมรภูมิยุโรปด้วย เมื่อสงครามยุติ ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นผู้ชนะ ทำให้ประเทศไทยมีโอกาสเจรจากับชาติมหาอำนาจ เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เช่น สนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต นอกจากนี้ มีพระราชดำริให้เปลี่ยนธงชาติจากรูปช้างเป็น “ธงไตรรงค์” ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ เพื่อให้สง่างามตามแบบนานาอารยประเทศ

ด้านเศรษฐกิจ พระองค์มีพระราชดำริให้ประชาชนรู้จักการออมทรัพย์ อันจะก่อให้เกิดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคลังออมสิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ และโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการพนันบ่อนเบี้ย และหวย ก.ข. ซึ่งเป็นการทำลายเศรษฐกิจของประเทศ ทรงริเริ่มธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เพื่อสร้างพื้นฐานความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ โดยทรงก่อตั้งบริษัทปูนซิเมนต์ไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสนับสนุนส่งเสริมการค้าของประเทศ โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงพาณิชย์ขึ้น เพื่อให้คำปรึกษาและการสนับสนุนแก่หน่วยงานต่าง ๆ และอุดหนุนส่งเสริมการพาณิชย์ของชาติ ทั้งยังวางรากฐานการจัดทำสถิติทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย ส่วนปัญหาด้านการคลังอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนั้น โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสภาการคลังเป็นหน่วยงานดูแลรับผิดชอบใน พ.ศ. ๒๔๖๕

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ด้วยมีพระราชดำริว่า การศึกษาจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญที่ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ พระองค์ทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมมหาราชวัง ทรงยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ และทรงให้ตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๖๑ ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๔๖๔

ด้านคมนาคม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้รวมกิจการรถไฟเป็น กรมรถไฟหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงปรับปรุงและขยายกิจการรถไฟสายเหนือ ใต้ อีสาน และตะวันออก โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานพระราม ๖ เพื่อเชื่อมเส้นทางรถไฟเข้าสู่ศูนย์กลางที่สถานีหัวลำโพง

สถานีรถไฟหัวลำโพง กรุงเทพมหานคร

ฉายพร้อมสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี

ด้านการแพทย์และการสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มและสนับสนุนการก่อตั้งโรงเวชพยาบาล และต่อมาพระองค์ทรงก่อตั้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อเป็นพระอนุสรณ์แห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงบริจาคที่ดินส่วนพระองค์ จำนวน ๑๓๖ ไร่ และทรงชักชวนพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงร่วมบริจาคทรัพย์สร้างอาคารภายในโรงพยาบาลด้วย พร้อมกันนี้ได้ทรงก่อตั้งสถานเสาวภาเพื่อเป็นพระอนุสรณ์แห่งสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งล้วนสร้างคุณประโยชน์ในกิจการด้านสาธารณสุขเป็นอย่างยิ่ง

ด้านวรรณคดีและหนังสือพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรมมาแต่ครั้งทรงพระเยาว์ ปรากฏพระราชนิพนธ์เป็นจำนวนมาก ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง ทรงใช้พระนามแฝง เช่น อิศวพาหุ ศรีอยุธยา รามจิตติ และพันแหลม เป็นต้น โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อพิจารณายกย่องหนังสือวรรณคดีไทยที่ประพันธ์อย่างดีเยี่ยม ในรัชสมัยของพระองค์ นับเป็นยุครุ่งเรืองของกิจการพิมพ์และหนังสือพิมพ์ มีโรงพิมพ์เกิดขึ้นหลายแห่ง พ.ศ. ๒๔๖๕ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติการพิมพ์ฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุด เอกสาร แลหนังสือพิมพ์

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ สวนลุมพินี กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนมพรรษา ๔๖ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๑๕ ปี

ด้วยพระราชกรณียกิจนานัปการอันเป็นคุณประโยชน์ต่อประชาชนชาวไทย และพระราชอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ จึงทรงได้รับการเทิดพระเกียรติถวายพระราชสมัญญาว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่

ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี แห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๔ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณ ให้ทรงเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก

...ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจ
อันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป
แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้า
ให้แก่ผู้ใดคณะใด โดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาด
และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร...

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๘ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

* นายธรรมา วงศ์เสงี่ยม นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๗

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นอันสมควรแก่ขัตติยบรมราชกุมาร จากนั้นสมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษาวิชาการที่ประเทศอังกฤษ ขณะมีพระชนมายุ ๑๓ พรรษา ทรงเริ่มศึกษาวิชาสามัญในวิทยาลัยอีตัน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่มาจากโรงเรียนนายร้อยเมืองวูลิช (Royal Military Academy, Woolwich) ประเทศอังกฤษ และเสด็จไปประจำกรมทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษ ณ เมืองอลเดอชอต (Aldershot) เพื่อทรงศึกษาหน้าที่นายทหาร แต่เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จนิวัตประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๕๘ โปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับราชการตำแหน่งนายทหารคนสนิทของจอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบกและเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ ตามลำดับ

พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา ๑ พรรษา

พ.ศ. ๒๔๖๑ พระองค์ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ณ พระที่นั่งวโรภาสพิฆาน พระราชวังบางปะอิน และได้เสด็จไปศึกษาวิชาทหารบกต่อที่โรงเรียนเสนาธิการทหาร École de Guerre ประเทศฝรั่งเศส จนทรงสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงได้รับการสถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และเหล่าเสนาบดี

พร้อมกันกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๗ พระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ และทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรชายา ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จากนั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในหัวเมือง รวมทั้งเสด็จฯ ไปเจริญทางพระราชไมตรีและทอดพระเนตรกิจการในประเทศต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ อาทิ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย เวียดนาม กัมพูชา ถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ เสด็จฯ ไปประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในวันอภิเษกสมรส ณ พระที่นั่งวิมมานพิมาน พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ
เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระองค์ไม่ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการต่อสู้กันในหมู่คนไทย ประกอบกับมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นหลักการปกครองแผ่นดินอยู่แล้ว จึงทรงยอมตามข้อเรียกร้องของคณะราษฎรที่จะให้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทรงลงพระนามในร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวเพื่อให้มีการตั้งรัฐสภาและรัฐบาลขึ้นบริหารราชการแผ่นดิน โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรก ต่อมามีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร และพระองค์พระราชทานให้ใช้เป็นรัฐธรรมนูญสำหรับปกครองแผ่นดินเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ต่อมาเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับคณะราษฎร นำไปสู่การยุบสภาผู้แทนราษฎร ต่อมาพระยาพหลพลพยุหเสนาเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลในที่สุดและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี เริ่มเปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง เป็นเหตุให้เกิดกลุ่มต่อต้านรัฐบาล เรียกว่า “คณะกู้บ้านกู้เมือง” นำโดย

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช เหตุการณ์ครั้งนี้รัฐบาลได้ปราบปรามอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียดพระทัยที่คนไทยต่อสู้กันเอง จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ และต่อมาทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

พระราชกรณียกิจ

ด้านการเมืองการปกครอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาหลักการปกครองแผ่นดินของนานาประเทศทั้งในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา เป็นผลให้ทรงพระปรีชาสามารถและมีพระวิจารณ์ญาณกว้างไกล ทรงเล็งเห็นว่า ควรปรับปรุงระบอบการปกครองของไทยให้เหมาะกับกาลสมัย ทรงตระหนักถึงประโยชน์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตยว่า เหมาะสมกับนิสัยคนไทยซึ่งรักอิสรภาพ และไม่ชอบการกดขี่บังคับ จึงทรงวางรากฐานการปกครองแบบใหม่อย่างมีขั้นตอน โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอภิรัฐมนตรีสภาและองคมนตรีสภา ให้มีส่วนร่วมในการตัดสินพระทัยในงานราชการสำคัญต่าง ๆ เพื่อช่วยป้องกันมิให้พระองค์ใช้พระราชอำนาจในทางที่ผิด รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองและเศรษฐกิจ ถือเป็นการทดลองเรียนรู้วิธีการประชุมออกกฎหมายแบบรัฐสภา ซึ่งเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จะพัฒนาให้ยั่งยืนต่อไป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎรในหัวเมือง

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระองค์ทรงเตรียมการพระราชทานอำนาจการปกครองประเทศให้แก่ราษฎร ทั้งยังทรงขอให้ที่ปรึกษา คือ นายฟรานซิส บี. แซร์ (Francis B. Sayre) หรือต่อมาคือ พระยาภิบาลไมตรี นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) และพระยาศรีวิสารวาท เสนอร่างรัฐธรรมนูญถึงสองครั้ง แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากอภิรัฐมนตรีสภา ด้วยพิจารณาว่าราษฎรไม่มีความพร้อมสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงยังไม่ควรประกาศใช้รัฐธรรมนูญ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ด้านเศรษฐกิจ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ พระองค์ทรงใช้วิธีลดรายจ่ายโดยการยุบหน่วยราชการที่ซ้ำซ้อน ปลดข้าราชการออก ปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากร ตัดทอนงบประมาณที่ไม่จำเป็น ไม่เว้นแม้แต่งบประมาณส่วนพระองค์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระดับหนึ่งในช่วงแรก แต่ก็ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ข้าราชการที่เสียผลประโยชน์ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินในเวลาต่อมา

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชนชาวไทย จึงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรมีความรู้ทางการเมือง รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ทั้งยังสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ จึงทรงเร่งรัดประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาในตำบลต่าง ๆ ทรงยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลีเพื่อไม่ให้เป็นการแก่ราษฎร และโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมธรรมการเข้ากับกระทรวงศึกษาธิการ ด้วยทรงพิจารณาว่า การศึกษาไม่ควรแยกจากวัด ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจแก่พุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ยังพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อให้ราษฎรได้มีโอกาสในการศึกษาชั้นสูงโดยวิธีการสอบแข่งขันกัน

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่ง โปรดให้ชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสยามรัฐ พระราชทานแจกจ่ายไปตามมหาวิทยาลัยและหอสมุดทั้งในและต่างประเทศ นอกจากนี้ พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้เยาวชนไทยใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จึงทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์อบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาความประพฤติแก่เยาวชน และทรงให้

ราชบัณฑิตยสถานจัดการประกวดแต่งหนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็กปีละครั้ง ซึ่งมีผู้สนใจเข้าร่วมประกวดเป็นจำนวนมาก

หลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติแล้ว เสด็จประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จนกระทั่งเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ พระชนมพรรษา ๔๘ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๙ ปี และต่อมาได้มีพิธีอัญเชิญพระบรมอัฐิเสด็จนิวัตประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๙๑

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ อาคารรัฐสภา กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๖ ในโอกาส ๑๒๐ ปีแห่งวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ และในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี การเสด็จนิวัตพระนครเพื่อทรงประกอบพระราชกรณียกิจในประเทศไทย หลังทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ในการนี้ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อสารมวลชน

... ท่านทั้งหลายคงเห็นอยู่ว่า แม้ว่าสงคราม
จะสิ้นสุดไปแล้ว ความทุกข์ยากก็ยังมีอยู่ทั่วไปในโลก
ซึ่งรวมถึงบ้านเมืองไทยที่รักของเราด้วย แต่ข้าพเจ้า
เชื่อว่าถ้าคนไทยทุกคนถือว่าตนเป็นเจ้าของชาติ
บ้านเมือง และต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี
ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และถูกต้องตามทำนอง
คลองธรรมแล้ว ความทุกข์ยากของบ้านเมือง
ก็จะผ่านพ้นไปได้...

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

พระอัฐมรามาธิบดินทร

เมื่อคราวเสด็จนิวัตพระนคร พ.ศ. ๒๔๘๘

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร*

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสใน สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระนามเดิมว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทาน

* นางสาวทิพวรรณ บุญส่งเจริญ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มภาษาและวรรณกรรม สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ นางสาวชนิดา สีหามาศย์ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มภาษาและวรรณกรรม สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๘

พระนามว่า “อานันทมหิดล” มีความหมายว่า “ผู้เป็นที่รักของแผ่นดิน” พระองค์มีพระเชษฐภคินี คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระอนุชาธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พ.ศ. ๒๔๗๑ สมเด็จพระบรมราชชนก และสมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จนิวัตประเทศไทย พร้อมพระราชโอรสธิดา เสด็จประทับ ณ วังสระปทุม ต่อมาสมเด็จพระบรมราชชนกทรงพระประชวรและสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ แต่นั้นมาสมเด็จพระบรมราชชนนีจึงต้องทรงอภิบาลพระราชโอรสธิดา ทั้งสามแต่เพียงพระองค์เดียว

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงเริ่มเข้ารับการศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนมาแตร์เดอี และชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ ครั้น พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ในขณะนั้นเหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย อีกทั้งพระองค์ทรงมีพระพลานามัยไม่แข็งแรง สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงมีพระราชดำริให้พระนัดดา ทั้งสามพระองค์เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนเมียร์มองต์ (École Miremont) ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ และทรงสละสิทธิในการแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติตามกฎหมายฉะเพาะกาล เป็นผลให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ทรงอยู่ในลำดับที่ ๑ ในการสืบราชสันตติวงศ์ สภาผู้แทนราษฎรจึงมีมติเห็นชอบให้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระราชโอรสธิดา

และเนื่องจากขณะนั้นพระองค์มีพระชนมพรรษาเพียง ๘ พรรษา ๕ เดือน ๑๑ วัน ยังไม่ทรงบรรลุประชาชนิติภาวะ เสด็จประทับอยู่ต่างประเทศเพื่อทรงศึกษาเล่าเรียน จึงแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกอบด้วย พลเอก พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตตราจตุรนต์ นาวาตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตยทิพอาภา และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

พ.ศ. ๒๔๗๘ พระองค์ทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนนูแวล เดอ ลา ซืออิส โรมองด์ (École Nouvelle de la Suisse Romande) ทรงมีพระอาจารย์ถวายอักษรไทย ณ พระตำหนักที่ประทับ และทรงศึกษาภาษาต่าง ๆ อีกรวม ๕ ภาษา คือ ภาษาละติน ฝรั่งเศส อังกฤษ เยอรมัน และสเปน สมเด็จพระบรมราชชนนีถวายการอภิบาลยุวกษัตริย์เพื่อเตรียมพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ดี ทรงปลูกฝังให้มีพระอุปนิสัยที่ดีงาม จึงโปรดให้ทรงงานด้วยพระองค์เอง และทรงฝึกหัดให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จเสด็จถวัลยราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลได้กราบบังคมทูลเชิญให้เสด็จกลับเมืองไทยหลายครั้ง เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสดูชื่นชมพระบารมี แต่ขัดข้องด้วยพระพลานามัย เป็นเหตุให้ไม่สามารถเสด็จกลับเมืองไทยได้โดยเร็ว จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๑ ขณะมีพระชนมพรรษา ๑๓ พรรษา จึงเสด็จนิวัตประเทศไทยครั้งแรก พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และสมเด็จพระอนุชาธิราช

มีประชาชนเฝ้ารับเสด็จอย่างเนืองแน่น และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ขณะที่เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักรตลอดระยะเวลา ๕๙ วัน แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ปวงชนชาวไทยก็ชื่นชมในพระราชจริยาวัตรอันงดงามเป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาเมื่อพระองค์มีพระชนมพรรษาครบ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ ทรงบรรลุนิติภาวะ รัฐบาลจึงกราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จนิวัตพระนคร แต่เนื่องจากพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทรงศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยโคลานันให้สำเร็จเสียก่อน จึงตัดสินพระทัยเสด็จกลับมาเยี่ยมราษฎรเป็นการชั่วคราว ในการนี้ เสด็จนิวัตถึงพระนครเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ปวงอาณาประชาราษฎร์ต่างก็มาเฝ้ารับเสด็จด้วยความปิติยินดี

พระราชกรณียกิจ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงประกอบพิธีเปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม และทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ พร้อมกันนี้ ได้มีพระราชดำรัสกับประชาชนชาวไทยทางวิทยุกระจายเสียงเนื่องในวันรัฐธรรมนูญ

เสด็จประพาสลำเพ็ง ในวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙

พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมพสกนิกรทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ทรงเอาพระทัยใส่ราษฎรอย่างใกล้ชิด มีพระราชปฏิสันถารถึงความ เป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระเมตตา พร้อมทั้งพระราชทาน “เงินก้นถุง” ซึ่งเป็นเงินส่วนพระองค์ เพื่อตอบแทนความจงรักภักดีแก่ผู้ถวายสิ่งของ

ต่อมาเมื่อทรงทราบปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวไทยกับชาวจีนจาก เหตุการณ์รุนแรงที่ย่านถนนเยาวราช จึงมีพระราชดำริที่จะเสด็จประพาสลำเพ็ง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนชาวจีน เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีและลดความบาดหมางระหว่างชาวไทยกับชาวจีน การเสด็จฯ ครั้งนั้นเป็นผลให้ทุกฝ่ายมีความรู้สึกที่ดีต่อกัน จนสถานการณ์ความตึงเครียดคลี่คลายไปได้ในที่สุด

ด้านการต่างประเทศ การเสด็จนิวัตพระนครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเวลาที่ กองทัพสัมพันธมิตรเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทย เพื่อปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่นในฐานะผู้แพ้ สงครามโลกครั้งที่ ๒ ครั้งนั้นพระองค์เสด็จพระราชดำเนินตรวจพลสวนสนาม กองทัพสัมพันธมิตร ในฐานะพระประมุขของชาติ พร้อมลอร์ด หลุยส์ เมานต์แบตเทน (Lord Louis Mountbatten) ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ณ ท้องสนามหลวง สร้างขวัญและกำลังใจแก่พสกนิกรอย่างดียิ่ง

วัดสุทัศนเทพวราราม วัดประจำรัชกาลที่ ๘

ด้านศาสนา โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุศาสน์ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรวัดสำคัญในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง โปรดที่จะมีพระราชปฏิสันถารกับพระเถระผู้ใหญ่เพื่อทรงศึกษาพระพุทธานุศาสน์ ในการนี้ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่างๆ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอุปถัมภ์และส่งเสริมศาสนาอื่นด้วย อาทิ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรชาวไทยมุสลิม ณ มัสยิดต้นสน กรุงเทพฯ

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมือง โดยเหตุนี้จึงทรงส่งเสริมการศึกษาของเยาวชน พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรกิจการของหอสมุดแห่งชาติ และเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานปริญญาบัตรและพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตและนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านการสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงเล็งเห็นถึงคุณภาพชีวิตของราษฎรที่จะต้องมีความสุขอนามัยที่ดี จึงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อสร้างตึกอำนวยการโรงพยาบาลประจำกรมแพทย์ทหารบกที่จังหวัดลพบุรี และพระราชทานนามว่า โรงพยาบาลอานันทมหิดล ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (ศิริราชพยาบาล) และมีพระราชดำริให้มีมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ เพื่อผลิตแพทย์ช่วยเหลือประชาชนเพิ่มขึ้น เป็นผลให้เกิดโรงเรียนแพทย์แห่งที่ ๒ คือ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ พระชนมพรรษา ๒๑ พรรษา ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๑๒ ปี

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ณ เชียงสะพานพระราม ๘ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย โดยสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และคณะรัฐมนตรี มีมติให้วันที่ ๙ มิถุนายนของทุกปี เป็นวันที่ระลึกคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และกำหนดให้เป็นวันรัฐพิธี มีการวางพวงมาลาถวายราชสักการะ ณ พระบรมราชานุสาวรีย์ฯ เชียงสะพานพระราม ๘ เป็นประจำทุกปี

...ความสุขความสวัสดิ์ของข้าพเจ้า จะเกิดขึ้นได้
ก็ด้วยบ้านเมืองของเรามีความเจริญมั่นคงเป็นปกติสุข
ความเจริญมั่นคงทั้งนั้น จะสำเร็จผลเป็นจริงได้
ก็ด้วยทุกคนทุกฝ่ายในชาติ มุ่งที่จะปฏิบัติหน้าที่
ของตนให้เต็มกำลัง ด้วยสติรู้ตัว ด้วยปัญญารู้คิด
และด้วยความสุจริตจริงใจ โดยเห็นแก่ประโยชน์
ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนอื่น...

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระนามเดิมว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ โรงพยาบาลเมาท์ออบอร์น (Mount Auburn) เมืองเคมบริดจ์ (Cambridge) รัฐแมสซาชูเซตต์ (Massachusetts) สหรัฐอเมริกา พระองค์มีพระเชษฐภคินี คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘

* นางสาวอาทิพร ภาจันดา นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางสาวปัทมา ศรีบุญเรือง นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๗๑ พระองค์ได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี เสด็จนิวัตประเทศไทยประทับ ณ วังสระปทุม ต่อมาสมเด็จพระบรมราชชนกทรงพระประชวรและสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมพรรษาไม่ถึง ๒ พรรษา

พ.ศ. ๒๔๗๕ พระชนมพรรษา ๕ พรรษา ได้เสด็จฯ ไปทรงศึกษาที่โรงเรียนมาแตร์เดอี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินี และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ไปประทับที่เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนเมียร์มองต์ (École Miremont) แล้วทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนนูแวล เดอ ลา ซืออิส โรมองต์ (École Nouvelle de la Suisse Romande) และ พ.ศ. ๒๔๘๑ ทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนยิมนาส คลาสสิก ก็องโตนาล (Gymnase Classique Cantonal) แห่งเมืองโลซานน์ ทรงได้รับประกาศนียบัตรทางอักษรศาสตร์ จากนั้นทรงเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยโลซานน์ แผนกวิทยาศาสตร์

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลจึงได้กราบทูลอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๘ พระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ต่อมาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช

พ.ศ. ๒๔๘๑ พระองค์ได้โดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จนิวัตพระนครเป็นครั้งแรก ประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เป็นการชั่วคราว แล้วเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงโดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัตพระนครเป็นครั้งที่สอง ประทับ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

ต่อมาในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง รัฐบาลโดยความเห็นชอบของรัฐสภาจึงกราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ขณะนั้นมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๙ พรรษา และยังทรงมีพระราชกิจด้านการศึกษา จึงต้องทรงอำลาประชาชนเพื่อเสด็จฯ กลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ และครั้งนี้ทรงเลือกศึกษาวิชากฎหมายและวิชารัฐศาสตร์ เพื่อเตรียมพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่จะปกครองบ้านเมืองต่อไป

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัตพระนคร เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ และต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร (พระธิดาในหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร กับหม่อมหลวงบัว (สนิทวงศ์) กิติยากร) ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ) ณ พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในวังสระปทุม เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ต่อมาเมื่อพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
พร้อมพระราชโอรสธิดา

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง พร้อมทั้งพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” มีพระปรมาภิไธยจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามหาริทธิจักรีนาถปิตุลาธิราช บรมนาถบพิตร” และในการนี้ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวังและเสด็จฯ ไปประทับจำพรรษา ณ พระปิ่นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นระยะเวลา ๑๕ วัน และในการนี้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่างที่พระองค์ทรงผนวช ซึ่งทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ ได้อย่างเรียบร้อยเป็นที่พอพระราชหฤทัย ภายหลังจากทรงลาสิกขาแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชโอรสและพระราชธิดา รวม ๔ พระองค์ คือ

๑. ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ทรงลาออกจากฐานันดรศักดิ์ เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

๒. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๕ โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

๓. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๒๐ โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

๔. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

พระราชกรณียกิจ

ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมาจวบจนถึงทุกวันนี้ เป็นเวลาถึง ๗๐ ปีแล้ว นับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองสิริราชสมบัติยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์โลก พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม ทรงอุทิศกำลังพระวรกายและกำลังพระสติปัญญา ปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อประโยชน์สุขของปวงอาณาประชาราษฎร์ตลอดมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมราษฎรทั่วทุกภูมิภาค เป็นผลให้ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรที่ต้องเผชิญกับปัญหาการทำกินและการดำรงชีพที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงมีพระราชดำริแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร ซึ่งต่อมาปรากฏเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนาอย่างแท้จริง ทรงเน้นเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการอยู่อย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้จึงครอบคลุมทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเกษตร ชลประทาน ที่ดิน ป่าไม้ ประมงและปศุสัตว์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร
ในเขตพื้นที่อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโครงการแรกเริ่มใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้แก่ ถนนพระราชทานสายห้วยหิน - ห้วยมงคล ซึ่งเป็นถนนเข้าหมู่บ้านห้วยมงคล มีพระราชดำริเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรบริเวณบ้านห้วยมงคล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทรงพระราชทานรถบูลโดเซอร์เกลี่ยดินสร้างเส้นทาง ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโครงการอื่น ๆ เป็นลำดับมา

ส่วนโครงการชลประทานอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งแรก ได้แก่ การสร้างอ่างเก็บน้ำเขาเต่า จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำของราษฎรในหน้าแล้ง นับเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ ครอบคลุมปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม น้ำเน่าเสีย และน้ำเค็ม เกิดขึ้นอีกหลายโครงการ เช่น โครงการเพาะเมฆบังคับให้เกิดฝน ที่เรียกว่า ฝนเทียม หรือ ฝนหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ในพื้นที่บริเวณเขาใหญ่ เพื่อบรรเทาปัญหาภัยแล้ง โครงการแก้มลิง โครงการเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จังหวัดลพบุรี โครงการเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก โครงการเขื่อนขุนด่านปราการชล จังหวัดนครนายก โครงการชุดคลองลัดโพธิ์เพื่อระบายน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาลงสู่ทะเล โครงการพัฒนาลุ่มน้ำบางนรา จังหวัดนราธิวาส โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา นอกจากนี้ ยังทรงประดิษฐ์กังหันน้ำชัยพัฒนาขึ้น เพื่อใช้สำหรับเป็นอุปกรณ์เติมออกซิเจนในน้ำเพื่อการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งสมาพันธ์นักประดิษฐ์นานาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายถ้วยรางวัลนักประดิษฐ์นานาชาติ และองค์การนักประดิษฐ์โลก จากประเทศเบลเยียมได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลในฐานะที่ทรงสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม

ทรงอธิบายแนวพระราชดำริโครงการแก้มลิงเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มโครงการที่ดำเนินการพัฒนา
ด้านการเกษตรครบวงจรโครงการแรก ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน จังหวัด
ฉะเชิงเทรา ซึ่งมีการสาธิต ทดลอง และแก้ไขปัญหาให้แก่เกษตรกร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓
ยังผลให้เกิดศูนย์การศึกษาอื่น ๆ ทุกภูมิภาค อีก ๕ แห่ง

นอกจากนี้ยังมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริอีกเป็นจำนวนมาก
ที่ทรงชี้แนะแนวทางการประกอบอาชีพให้แก่ราษฎร เช่น พระราชดำริให้ชาวเขา
เลิกปลูกพืชที่เป็นสารเสพติด หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนและส่งขายให้แก่

โครงการหลวง ทรงริเริ่มโครงการทดลองปลูกพันธุ์ข้าวและพืชเศรษฐกิจต่าง ๆ การใช้พลังงานทดแทนไบโอดีเซลแทนการใช้ น้ำมัน การผลิตแก๊สชีวภาพ เพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาชนิด ฯลฯ ในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดค้นทางเลือกใหม่ให้แก่เกษตรกร เพื่อสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างเข้มแข็ง ที่เรียกว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่” โดยทรงวางแนวพระราชดำริการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ได้ประโยชน์สูงสุด กล่าวคือ แบ่งที่ดินออกเป็น ๔ ส่วน สำหรับแหล่งน้ำ นาข้าว ไร่และสวน และที่อยู่อาศัย ทฤษฎีใหม่แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ เป็นการพึ่งตนเอง ใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด ชั้นที่ ๒ รวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์เพื่อเพิ่มผลผลิต และชั้นที่ ๓ ประสานความร่วมมือกันให้กลายเป็นภาคธุรกิจ ทรงริเริ่มทฤษฎีนี้บริเวณวัดมิ่งมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นแห่งแรก โดยมีมูลนิธิชัยพัฒนาซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นผู้จัดหาที่ดินทำการทดลองเกษตรทฤษฎีใหม่

ถึง พ.ศ. ๒๕๔๐ ประเทศไทยประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่ราษฎร เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความมั่นคงและยั่งยืน ความพอเพียงมีคุณลักษณะ ๓ อย่าง คือ ความพอประมาณ (Moderation) ความมีเหตุผล (Reasonableness) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว (Self-Immunity) การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาสังคมและทรัพยากรบุคคลอย่างมั่นคง ยั่งยืน และสงบสุข

ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของคน ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญของประเทศ จึงมีพระราชดำริส่งเสริมและสนับสนุนด้านการศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของราษฎรให้ดีขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลายแห่ง เช่น โรงเรียนจิตรลดา โรงเรียนพระดาบส และโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดโครงการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เพื่อให้เยาวชนที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทรงริเริ่มให้จัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน และพระราชทานทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนของชาติ เช่น ทุนอานันทมหิดล ทุนมูลนิธิภูมิพล เป็นต้น พระราชปณิธานเกี่ยวกับการศึกษาของพระองค์นั้น ปรากฏในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะครู ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ความตอนหนึ่งว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอนนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล ออกอากาศในรายการศึกษาทัศน์

“ปัจจัยสำคัญที่สุดประการหนึ่งทั้งของชีวิตและส่วนรวม คือ การศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานส่งเสริมความเจริญ ความมั่นคงเกือบทุกแห่งในบุคคลและประเทศชาติ... เจตนาของการศึกษานั้นกล่าวโดยสรุปก็คือ วางรากฐานที่ดีที่ถูกต้องในตัวบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ และความรู้ทั้งปวงสำคัญที่สุด คือ รากฐานด้านความรู้จักรับผิดชอบชีวิต รู้จักคิด ตัดสินใจตามทางที่ถูกเป็นธรรมสร้างสรรค์”

ด้านศิลปวัฒนธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในด้านศิลปะหลายสาขา และพระองค์ทรงสนพระทัยในศิลปวัฒนธรรมของชาติทุกแขนง ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์มรดกของชาติ ตลอดจนส่งเสริมให้คนในชาติตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย มีพระราชดำริให้ฟื้นฟูพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ นอกจากนี้ มีพระราชดำริให้บูรณปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร โปรดให้เขียนจิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัดนสถาน ทรงอุปถัมภ์การแสดงโขนละครและศิลปะการแสดงต่าง ๆ ทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์เพลงสายฝน ไกล่รุ่ง แสงเทียน ฯลฯ พระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนก และทรงแปลเรื่อง ตีโต และนายอินทร์ ผู้ปิดทองหลังพระ ฯลฯ

วัดพระราม ๙ กาญจนภิเษก วัดประจำรัชกาลที่ ๙

ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีเลิศในการผดุงรักษาพระพุทธศาสนา ทรงผนวชและทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และได้พระราชทานพระราชูปถัมภ์บำรุงศาสนาอื่น ๆ ด้วย ทั้งศาสนาคริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ฮินดู และซิกข์ ทำให้พสกนิกรทุกศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ในการนี้ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระราม ๙ กาญจนภิเษกเป็นวัดประจำรัชกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยเน้นความเรียบง่าย ประหยัดและประโยชน์ใช้สอย ด้วยมีพระราชดำริให้วัด บ้าน และโรงเรียน ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน

ด้านสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงของประชาชน จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งหน่วยงานแพทย์หลวง หน่วยงานแพทย์พระราชทาน หน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่พระราชทาน มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ และมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ดำเนินงานช่วยเหลือผู้ประสบสาธารณภัยต่าง ๆ โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมูลนิธิช่วยพัฒนาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นองค์กรดำเนินงานพัฒนาเพื่อช่วยเหลือประชาชน เช่น การฟื้นฟูผู้ประสบภัยพิบัติ การปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๘ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๘ รัฐบาล องค์การภาครัฐและเอกชน ร่วมกันจัดงาน Bike for Dad เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเผยแพร่พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อพสกนิกร นับเป็นการรวมพลังความรักความสามัคคีครั้งสำคัญของคนไทยทั้งในและต่างประเทศ เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุคติได้

พระราชสมัญญาที่ปวงชนชาวไทยน้อมเกล้าฯ ถวาย มีดังนี้

พ.ศ. ๒๕๒๙ อัครศิลปิน

พ.ศ. ๒๕๓๙ พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ

พ.ศ. ๒๕๔๓ พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย

พ.ศ. ๒๕๔๕ พระบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พ.ศ. ๒๕๔๕ พระบิดาแห่งฝนหลวง

พ.ศ. ๒๕๔๙ พระบิดาแห่งการพัฒนาพลังงานไทย

พ.ศ. ๒๕๔๙ พระมหากษัตริย์นักพัฒนา

พ.ศ. ๒๕๔๙ พระบิดาแห่งนวัตกรรมไทย

พ.ศ. ๒๕๔๙ พระบิดาแห่งการประดิษฐ์ไทย

พ.ศ. ๒๕๕๐ พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย

พ.ศ. ๒๕๕๐ พระบิดาแห่งการวิจัยไทย

พ.ศ. ๒๕๕๒ พระบิดาแห่งมาตรฐานการช่างไทย

พ.ศ. ๒๕๕๔ พระผู้เป็นครูแห่งแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จออกมหาสมาคม
รับการถวายพระพรชัยมงคล ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต
ในการพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙

กล่าวได้ว่า นับแต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้เป็นเวลา ๗๐ ปีแล้ว ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานับประการเพื่อประโยชน์สุขของปวงอาณาประชาราษฎร์ และความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ ยังผลให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร พระองค์จึงทรงเป็นมิ่งขวัญศูนย์รวมจิตใจและพลังสามัคคีของคนไทยทั้งชาติตลอดกาลนिरันตร์

บรรณานุกรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี. สารานุกรมพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาส ๖๐ ปีแห่งการครองราชย์. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่, ๒๕๕๑.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติในโอกาส ๑๐๐ ปีแห่งการสวรรคตของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในความทรงจำแห่งโลก. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานน้อมรำลึก ๑๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์ในวาระ ๑๐๐ ปี แห่งการสวรรคตของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๕๕๓).

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระอุโบสถมณีนคร, มูลนิธิ. พระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๙.

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๒๑.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มูลนิธิ “ทุนพระพุทธยอดฟ้า” ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช วันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๒).

พระปกเกล้า, สถาบัน. มรดกพระปกเกล้า. นนทบุรี : พี. วาทีน พริ้นติ้ง, ๒๕๔๒.

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กระทรวง. หนังสือที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๕๗. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗).

ศิลปากร, กรม. พระอัฐมรามาธิบดินทร. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๘. (กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในรัฐพิธีวันที่ระลึกคล้ายวันสวรรคตครบรอบ ๖๙ ปี พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ๙ มิถุนายน ๒๕๕๘).

ออมสิน, ธนาคาร. สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า : หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดธนาคารออมสิน ในวโรกาสฉลองพระบรมราชสมภพครบ ๑๒๐ ปี. กรุงเทพฯ : สตีลครีเอทีฟเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๕๕.

นพรีชบรมราชจักรีวงศ์

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ๙ รัชกาล แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
ในโอกาสครบ ๒๓๔ ปี แห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๕๙
จัดพิมพ์ครั้งแรกพุทธศักราช ๒๕๕๙ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-616-283-262-8

ที่ปรึกษา

นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
นางสายไหม จบกมลศึก	ที่ปรึกษาเลขาธิการพระราชวัง
นายอนันต์ ชูโชติ	อธิบดีกรมศิลปากร
นายสทภูมิ ภูมิธฤติรัฐ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายบุญเตือน ศรีวรพจน์	นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ กรมศิลปากร
นางสาวอรสรสา สายบัว	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

บรรณาธิการ

นางสาวอรวรรณ ทรัพย์พลอย

กองบรรณาธิการ

นางสาวอาทิพร ผาจันดา
นายธันวา วงศ์เสงี่ยม
นางสาวระชา ภูซงค์
นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์

ค้นคว้าเรียบเรียง

นางสาวสุธีรา สัตยพันธ์	นายชฎานิน นุ้ยสินธุ์
นางสาวอาทิพร ผาจันดา	นายธันวา วงศ์เสงี่ยม
นางสาวปัทมกร ศรีบุญเรือง	นางสาวระชา ภูซงค์
นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์	นายภูวนารถ สังข์เงิน
นางสาวทิพวรรณ บุญส่งเจริญ	นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี
นางสาวชนิดา สีหามาตย์	นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ
นางสาวพลอยชมพู ยามะเพ้วน	

ภาพประกอบ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด
โทร. ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕

หน้าว่าง

กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ